

B Ö L C S É S Z D O K T O R I É R T E K E Z É S

FIATAALKORU HÁZASULANDÓK SZEMÉLYISÉGÉNEK
MEGISMERÉSE

Készítette: TIMÁR ANDRÁSNÉ TAPAZDI MÁRIA

Szeged, 1974.

FIATALKORU HÁZASULANDÓK SZEMÉLYISÉGÉNEK MEGISMERÉSE

Bevezetés	2-9. old.
Vizsgálati módszerek	10. old.
I. A környezet hatása a fiatalkoru házasulandók személyiségének alakulására.	
1./ A környezet és a személyiség kapcsolata	12-20. old.
2./ A fiatalkoru házasulandók környezetének elemzése.	21-43. old.
II. Adatok a fiatalkoru házasulandók erkölcsi megítéléséhez.	
1./ A szülő-gyermek kapcsolat hatása az érzelmek fejlődésére	45-54. old.
2./ Az erkölcsi normák alakulása.	
3./ A felnőtt személyiség érettségének kritériumai.	62-68. old.
4./ A fiatalkoru házasulandók értelmi fejlettségének vizsgálata.	
III. Vizsgálati eredmények a fiatalkoru házasulandók és főiskolai hallgatók erkölcsi felfogásáról.	
1./ A fiatalkoru házasulandók és főiskolai hallgatók erkölcsi fogalmainak és ítéleteinek kérdőíves vizsgálata.	76-115. old.
A vizsgálatok százalékos és grafikus feldolgozása, minőségi elemzése.	
IV. Összefoglalás. Következtetések levonása.	117-127. old.
V. Bibliográfia.	127-136. old.

BEVEZETÉS

Korunkban sok szó esik az emberiség fejlődésének felgyorsulásáról. A testi növekedés és érési folyamatok ma jóval korábban következnek be, mint évtizedekkel ezelőtt. A biológiai akceleráció mellett a pszichológusok, pedagógusok szellemi akcelerációt is megfigyeltek. Az emberiség testi fejlettségének paraméterei az egész emberiség fejlődésének folyamán emelkedő tendenciát mutatnak. Az utóbbi évtizedekben különösen az iparilag fejlett országokban ez a fejlődés ugrásszerűen meggyorsult és ettől az időtől beszélünk akcelerációról. A testi fejlődés szempontjából a serdülőkor jelzi legpregnansabban az akceleráció tényét.

Az abszolút életkor mögött az ember biológiai, pszichológiai és társadalmi fejlődésének bonyolult szakaszai húzódnak meg, ezek a szakaszok ritkán kongruálnak. A biológiai fejlettség megfelelő szomatikus jegyeken alapul. A pszichológiai életkor bizonyos szintű pszichikus fejlettséghez kötött. A társadalmi érettség attól függ, hogy milyen helyet foglal el az adott életkori csoport a mindenkori társadalomban. Az ugynevezett szociális érettség teszi lehetővé, hogy az egyén "felnőtt" szerepeket töltsön be és vállalja a velük járó felelősséget. Az egyszerűbb primitív társadalmakban az egyén könnyen elsa-

játítja a felnőtt számára nélkülözhetetlen szerepeket. A folytonos együtt tartózkodás és a szerepek közötti nem túlságosan nagy különbségek miatt. A gazdaságilag fejlett társadalmakban az előkészítő szakasz túlságosan megnyúlt, ezzel az ifjúság időszaka hosszabbodott meg.

Napjainkban különösen a nemi érés és a társadalmi érettség közötti szakadék állítja úgy az egyént, mint a társadalmat számos probléma elé.

Az akceleráció természetes következménye, hogy a szexuális élet igénye korábban jelentkezik, mint régen. A tömegkommunikációs eszközök a TV, filmek, ujságok ezt gyakran még fokozzák is.

A családi keret megváltozott, a szülők elfoglaltsága másfajta gondjai, a fiatalok^{-at} saját korcsoportjukkal hozta szorosabb kapcsolatba. Ezeket a csoportokat sajátos életmód és értékrendszer jellemzi. A mindennapi életben sajátos függetlenségre tesz szert a fiatal, de a családalapítás lehetősége kitolódik, ennek részben gazdasági okai vannak, részben az, hogy a házasság különösen a gyermek megszületésével erősen korlátozza a fiatalok szabadságát, és nagy felelősséget hárít rájuk. A házasságkötés a fiatalok tanulási, előrehaladási lehetőségeit is korlátozza és ez különösen vonatkozik a lányokra, akikre még napjainkban is az otthoni kötelezettségek legnagyobb része hárul.

A serdüléssel a heteroszexuális orientáció erősödésével elkezdődik a másneműekkel való barátkozás, ami 15 éves korban már eléri a 20-30 %-ot. Az első szerelem leggyakrabban 15-17 éves korban jelentkezik és ritkán tartós. "A 15-17 évesek még nem rendelkeznek a harmónikus szerelmi kapcsolatokhoz szükséges pszichés érettséggel. Személyiségük ebben az életkorban még eléggé labilis és változékony. Nem ismerik még annyira sem önmagukat, sem a másik nemet, hogy a mindkét részről felmerülő igények között összhangot tudjanak teremteni. A viszonylag harmónikus és tartós partnerkapcsolat igen komoly lélektani teljesítmény." /Szilágyi V. 1973./ Tehát nemcsak az a megállapítás helytálló, hogy a személyiség társadalmi érettségének alapja a nemi érettség, hanem fordítva is: az érett szexuális viselkedés alapja a társadalmi és pszichológiai kiforrottság, amelyhez nem egyszerre jut el az ember, hanem hosszú ideig tartó fejlődés eredményeként.

A modern társadalomnak többé-kevésbé egyöntetű törekvése, hogy az ifjúság önállósuljon, szabaduljon fel a szülők hatalma alól, szabadabb, ésszerűbb álláspontot foglaljon el a partnerkapcsolat kérdésében is. A konkrét viszonyoktól függ, hogy mennyire jelent ez pozitívumot a társadalom és az egyén számára. A korai önállósulás gyakran kényszeríti a fiatalokat egész korai életszakaszban

olyan fontos döntésre, mint a házasságkötés.

Hazánkban is megnövekedett az utóbbi években a házasságkötések száma, 1971- ben 94.173 házasságot kötöttek 1972- ben már 97.202 -öt, ami magában pozitív jelenség. A házasságok számának emelkedésével aránytalanul megnöttek az egészen fiatal korban kötött házasságok. Különösen a nők életkori határa került nagyon előre.

Az 1972- ben kötött 94.202 házasság a nők életkora szerint a következő módon oszlik meg:

	Életkor /nők/	A házasságok száma
1.	29 év felett	14.981
2.	25-29 év	9.122
3.	20-24 év	37.096
4.	19 év alatt	33.003

A 33.033 19 év alatti házasságkötés az összes házasságkötések 35,1 %- át jelenti és ebből 8.371 fiatal 18 éves kora előtt házasodott.

Társadalmunknak súlyos problémát jelent a válások magas száma. A válások a születendő gyermekek számát, azok testi és pszichés fejlődését egyaránt negatív irányba befolyásolják. A fiatal korban kötött házasságok gyakrabban borulnak fel és ritkán biztosítanak megfelelő anya-

gi és szellemi feltételt az egészséges utódok felneveléséhez.

A válások csak Budapesten évente több mint 4000 fiatal-koru gyermeket érintenek.

A válófélben lévő, vagy elvált anyák csecsemőinek halálozása két és félszerese a harmónikus családi környezetben nevelkedőkénél.

A bűncselekményeket elkövető fiatalok jelentős része felbomlott családból kerül ki.

Az utóbbi években a fiataalkoru öngyilkosságok száma jelentősen emelkedett. Az ENSZ vizsgálatai azt mutatják, hogy az öngyilkosságoknak elsősorban pszichés okai vannak, azok között is első helyen a házassági problémák és közvetlenül utána a foglalkozással összefüggő okok állnak.

Ezeket az összefüggéseket ismerve jutottam arra a következtetésre, hogy összefoglaljam azokat a tapasztalatokat, amelyeket Ifjusági Ideggondozói munkában összegyűjtöttem.

A házasságról a családról és a gyámságról szóló Törvény módosítása előtt minden 18 évnél fiatalabb korban házasságot kötni kívánó fiataalt a Gyámhatóság vizsgálatra küldött az Ifjusági Ideggondozó Intézethez. A vizsgálat után véleményezni kellett a fiataloknál hogy:

a./ a fiataalkoru rendelkezik -e a házasságkötéshez szükséges értelmi fejlettséggel,

- b./ a kötendő házasság a fiatalok és születendő gyermekeire nem lesz -e káros hatása.

A vizsgálatokat végezve módomban volt a fiatalokon kívül megismerkedni azokkal a családokkal, ahonnan a fiatal kikerült. Fény derült azokra az indítékokra, amelyek a házasságkötést motiválták. 14 év tapasztalata és egy szűkebb csoport vizsgálata alapján szeretném felhívni a figyelmet azokra a társadalmi veszélyekre, amelyeket a nagyon fiatalon kötött házasságok magukban rejtenek.

Az egyén más emberekkel való érintkezés folyamatában alakul ki, a társadalmi szerepek és a kulturális értékek meghatározott rendszerének elsajátítása révén. Az a társadalom, amiben az egyén él a szűkebb környezet, benne a család, amihez elsősorban tartozik, megszabják az egyén szerepeit. A szerepek interiorizálódva az egyén motivumait. A szűkebb környezet, tehát a család motiváló hatása a házassági indítékoknál is igen fontos tényező, ezért vizsgálat alá vettem:

- a./ a családi környezetet, amelyben a fiatal él, keresve, hogy milyen tényezők játszhattak szerepet a korai házasság létrejöttében,
- b./ a személyiség fejlettségének egyik mutatója erkölcsi fejlettségének szintje. Végig kísértem az erkölcsi fejlődés útját, kiemelve a vizsgált életkorra jellemző fejlődési mutatókat.

A személyiség egyik összetevője az egyén lehetőségeinek és viselkedésének fontos meghatározója, értelmi színvonala, vizsgálat alá vettem a fiatalokúak értelmi fejlettségét.

c./ Ismeretes, hogy az erkölcsi fogalmak és ítéletek fejlettsége nem határozza meg egyértelműen az erkölcsös viselkedést, de hatással van rá. A köztük lévő kölcsönösséget feltételezve Piaget kutatásaira támaszkodva megvizsgáltam a fiatalokú házassulandók erkölcsi fogalmainak és ítéletének fejlettségi szintjét.

Az erkölcsi fogalmak és ítéletek fejlettségét hosszmetzetben is vizsgálat alá vettem, keresve, hogy az életkor milyen tényezőként játszik szerepet a fejlődésben. A fiatalokú házassulandók eredményeit összehasonlítottam I. éves főiskolai hallgatók eredményeivel. Azért választottam főiskolai hallgatókat kontrollcsoportonként, mert a fiatalokú házassulandók szinte minden szempontból heterogén csoportot alkotnak. A csoport heterogén: a családi háttér szempontjából, /nagyon magas a rendezetlen családi körből kikerült fiatal/ heterogén a szülők foglalkozása, munkavégzése, iskolázottsága, értelmi szint szempontjából.

A főiskolai hallgatók a fiatalokú házassulandókhoz képest viszonylag homogén csoportot alkotnak. Azonos az

iskolai végzettségük, pályaválasztásuk, munkavégzésük /eddig kizárólagosan iskolai háttérrel rendelkeznek/. Viszonylag rendezett családi körülmények közül kerültek ki.

Megvizsgáltam, hogy mindezen tényezők hogyan hatnak az erkölcsi ítéletek és fogalmak alakulására. Melyek azok a fogalmak, amelyek a különböző hatások eredményétől függetlenül az életkor függvényei.

Vizsgálataimban a következő módszereket, eljárásokat használtam:

a./ Anamnezis

A fiatalok házasságuknál minden vizsgálatot anamnezis felvétellel kezdtünk, amit minden alkalommal a fiatalok édesanyja szolgáltatott, kivételes esetben az apa, vagy a fiú /vőlegény/ édesanyja.

b./ Explorativ beszélgetés

Egy alkalommal, de szükség esetén két-három alkalommal folytattam, a szubjektív indítékok felderítésére.

c./ Kérdőíves módszer

A fiatalok házasságuk a kérdőíveket egyénenként töltötték ki. A főiskolai hallgatók 20-25 fős csoportokban.

d./ Intelligencia vizsgálat Raven- próba alapján.

A fiatalok házasságuk egyéni vizsgálata alkalmával ennek segítségével állapítottam meg az IQ értékét.

I.

A KÖRNYEZET HATÁSA A FIATALKORU HÁZASULANDÓK
SZEMÉLYISÉGÉNEK ALAKULÁSÁRA

A környezet és a személyiség kapcsolata

Rubinstein szerint: a személyiség pszichikus tulajdonságai, képességei és jellemvonásai az élet folyamán alakulnak ki. Fejlődésüket a szervezet vele született anatómiai - fiziológiai sajátosságai, mindenekelőtt idegapparátusa határozza meg. /Rubinstein 1964/ Ezek azonban csak feltételül szolgálnak az ember pszichikus tulajdonságaihoz, de nem határozzák meg egyértelműen. Azonos adottságok alapján különböző személyiségjegyek alakulnak ki. Az ember környezete, tevékenységei nem csupán a tulajdonságok megnyilatkozásainak lehetőségeit adják, hanem megszabják azok alakulását is.

A munkában alakulnak a képességek és a gyakorlati élet tetteiben formálódik a jellem. Az objektív külső feltételekkel együtt mindez meghatározza az egyén gondolkodását, ösztönzéseit, az egész pszichés arculatát.

Az ember biológiai és társadalmi lény és e két tényezőtől a társadalmi vonatkozásokat kell kiemelni, amikor a személyiség alakulásáról beszélünk. Utalva arra, hogy mint biológiai lény bizonyos feltételekkel rendelkezik.

A biológiai feltételeken értjük, azokat az általános az emberiség történeti fejlődésében kialakult lehetőségeket, amelyekkel az ember az adott korban rendelkezik. Azokat a különös, csak az egyénre jellemző alkati tényezőket

amely az egyén pszicho-szomatikus szervezet általános jellegét különösen az idegrendszer reakciómódját, annak tempóját intenzitását megszabja, de ezek se közös korformákat, sem jellemtulajdonságokat nem tartalmaznak.

György Julia /1970/ szerint: "A rendkívül bonyolult átöröklési viszonyokkal kapcsolatban gyakorlati szempontból meg kell elégednünk a következő megállapításokkal : A kedély és idegrendszeri betegségek terén homológ átöröklés kizárólag bizonyos típusu értelmi fogyatékoság, valamint a családban mindkét oldalágban előforduló endogén elembetegségek esetében mutatható ki. Ezzel szemben sem a neurótikus megbetegedések, sem a perverziók még kevésbé a bűnözés, vagy egyéb jellemfejlődési zavarok nem öröklődnek át ilyen módon."

Az egyén a fogamzás pillanatától kezdve már a közvetlen társadalmi hatások alatt fejlődik az anyával való szoros kapcsolata révén. Az anya elszenvedett betegségei, egyéb megrázkódtatásai már eleve érzékenyebbé, ingerlékenyebbé tehetik az egyént és ez az első kapcsolata környezetével. A környezettel való szoros kapcsolata az anyán és a családi kapcsolaton keresztül folytatódik.

Rubinstein /1955/ a személyiség tulajdonságain azt a képességet érti, hogy meghatározott körülmények között a generalizált ráhatásokra meghatározott lelki tevékenységgel válaszol.

A személyiség sajátosságain szilárd tulajdonságokat kell érteni, ezek biztosítják csak egy adott emberre jellemző tevékenység és magatartás meghatározott színvonalát. A pszichikus tevékenység fejlődése a labilistól, az egyre szilárdabb felé halad. A gyermek még nem tudja mi érdeklő ma és mi vonzza holnap. A felnőtttről már a környezete is tudja, hogy adott esetben hogyan reagál, milyen válaszokat ad az őt ért hatásokra.

A tevékenység követelményeinek megfelelően a tevékenység folyamatában a lelki sajátosságok meghatározott módon összekapcsolódnak és bonyolult strukturákat alkotnak. A strukturális szintézis a személyiséget egészében jellemző általános rendszert alkot. Ezeknek a strukturáknak a kialakulása biztosítja a magatartás viszonylagos függetlenségét, azt hogy véletlen hatások, szituációk nem változtatják a reakciókat. I.M.Szecszenov hangsúlyozza, hogy a szintézisnek nagyobb jelentősége van az alkalmazkodó képességben, mint az egyes komponenseknek.

A strukturák kialakulásában különösen fontos szerepe van:

- I. A közvetlen környezetnek és a környezetben élő személyekkel való érzelmi kapcsolatnak;
- II. A környezetben élő felnőttek sajátos kulturális és erkölcsi színvonalának;
- III. Azoknak a szoktatási, nevelési módszereknek, amelyek

a környezet részéről hatnak és a személyiségbe beépülnek.

A makrokörnyezet és a mikrokörnyezet egyaránt befolyást gyakorol az egyén fejlődésére. Ha a tágabb környezetet vizsgáljuk, akkor tapasztaljuk, hogy hosszú idő alatt folyamatosan alakulnak ki a gazdasági, politikai életfeltételek, tradíciók. Kialakulásuk után hatással vannak a kollektíva, de minden egyes egyén életére és tevékenységére. Más emberekkel együtt ezek hatására másként fogja fel az ember ugyanazt az eseményt, mint amikor egyedül éli át. Az objektív tények módosulnak azáltal, hogy milyen csoportok tagjaként észleli őket az ember.

Amikor a közvélemény személyiséget alakító hatását vizsgáljuk, akkor A.G.Kovaljov szerint /1972/ a közvélemény integráltságának különböző szintjeiről beszélünk: 1. családi közvéleménynél, 2. elsődleges közösségek véleményéről, /műhely, brigád, osztály/ stb./ 3. termelő-kollektíva véleményéről /üzem, intézet, iskola, hivatal/ 4. az ország egész lakosságának közvéleményéről, s végül 5. a világ összes országainak progresszív erőinek közvéleményéről.

A közvélemény a konkrét kollektíva kialakult sztereotípiája. Az ismétlődések az eseményekhez való hozzáállások rögzülnek, és később megszabják az események megítélését. Ezeknek a sztereotípiáknak a kialakulása bo-

nyolult folyamat, ösztönös és tudatos erők vesznek benne részt.

A kollektiva nem csupán intellektuálisan reagál az eseményekre, hanem emocionálisan is. Eszményeket, ideálokat alakít ki amit követni akar, így erős ösztönző erőként is szerepel. Ennek hatására bizonyos társadalmi hangulat alakul ki, ami szintén befolyásolja az egyén reakcióit.

Az egyén viszonyulását a környezetéhez nagymértékben megszabja, hogy hogyan viszonyulnak a környezethez azok az emberek, akikkel elsőként érintkezik. Az ember hajlamos arra, hogy saját magát, helyzetét másokéhoz mérje, gondolatait összehasonlitsa másokéval. Az emberek kapcsolata egymás közötti érintkezése, rendkívül jelentős a kollektív, de az egyén pszichikumának kialakításában is.

Felmerül a kérdés, hogy az egymásra hatásban milyen tényezők játszanak szerepet. Milyen életkorban, milyen kölcsönhatások döntőek a személyiség alakulására. Három tényezőre utaltam.

A környezetben élő személyekhez fűződő érzelmi kapcsolat jelentőségét a személyiség alakulására a későbbiekben kívánom részletesen jellemezni.

Az életkörülmény a felnőttek sajátos kulturális, erkölcsi színvonala inkább utánpótlás és igénytámasztás

formájában gyakorol hatást, és azokat az életfeltételeket tartalmazza, amelyek azáltal hatnak az emberre, hogy megosztja a feltételeket a többi emberrel. Ezek az objektív feltételek a neveléssel együtt határozzák meg a személyiséget.

A nevelés az idősebb nemzedéknek a fiatalabb nemzedékre való tudatos, aktív ráhatás. Meghatározott célja, hogy a társadalom igényeinek megfelelő személyiségjegyeket alakítson ki. Az anyagi, kulturális életfeltételek megszabják az egyén szükségleteit, igényeit, érdekeit. Döntő hatása azonban az emberek kölcsönös viszonyának van a fejlődésre. Fontos tényező az idősebbek és a gyermekek közötti viszony, az idősebbek egymás közötti kapcsolata.

Az idősebbek és a gyerekek közötti megfelelő viszony mellett a gyermekek életkori sajátosságait figyelembe véve érhető csak el a személyiség harmonikus fejlődése. A fejlődés első időszakában legnagyobb szerepet az utánpótlás játsszik. I.P.Pavlov rámutat, hogy utánpótlás alapján alakul ki a gyermeknél az individuális és társadalmi magatartás. R.M.Pen hangsúlyozza, hogy a feltételes reflexek a gyermeknél utánpótlás alapján gyorsabban kialakulnak, mint klasszikus módon. Problémát jelent, ha a szülők magatartása és követelményei nem egyértelműek, gyakran mást kíván a szülő szavakban, mint amit maga megvalósít.

Ilyen esetekben a gyermek személyisége főleg erkölcsi téren tele lesz ellentmondásokkal. A gyermek első kapcsolata a közvetlen környezetével, szüleivel, testvéreivel meghatározzák későbbi kapcsolatainak minőségét is. Viszonyát az iskolához, társaihoz, pedagógusaihoz. Ezek az első öntudatlan szokáscselekvések alapmintául szolgálnak a később előtérbe kerülő tudatosításnak.

Az értelmi tényezők fejlődésében a meggyőzés kerül előtérbe, amelynek végső célja a meggyőződés kialakítása. Olyan motiválást kell tehát adni a konkrét személyiség ismeretében, amely a megfelelő cselekvés irányába hat. A kívánt hatást nem érhetjük el pusztán logikai uton, az érzelmi ráhatás is fontos szerephez jut. Az életkortól függően hol az egyiknek, hol a másiknak van nagyobb szerepe.

A serdülő külön problémát jelent ezen a téren is. A biológiai serdülés időpontja a pubertás nálunk kb. 11-13 éves kor közé esik. A voltaképpeni pubertás 13-16-17 éves korig terjedő idő. A pszichés serdülés általában követi a biológiai serdülést, de nem mindig párhuzamosan halad vele, tempóját, jellegét a jellemformálódás alakulását a környezet és a nevelés erősen befolyásolja.

A serdülés időszakában meginduló mirigyforradalomnak biológiai és pszichés következményei vannak. Hatá-

sukra a belső feszültség fokozódik, amely a belső magatartás fékezését megnehezíti. Az erős felfokozottság, ingerlékenység az érzelmi, hangulati változékonyság megnehezíti a serdülővel való bánásmódot. Az önállósági törekvéseinek nincs világos iránya, az önérvényesítési hajlam gyakran agresszív és ösztönös formát ölt. Az a nevelő, vagy szülő aki képes a serdülőt érzelmileg kézben tartani, eredményesen formálhatja személyiségét.

A nemi éréssel együtt megjelenik a másik nem iránti fokozott érdeklődés. A másik nem iránti érdeklődés nem fonódik össze a másokkal való szellemi érintkezés szükségletével. Az erkölcsi témákkal foglalkozó alacsony színvonalu irodalom, előadások, amelyek nem mutatnak rá a személyiség humanizálódására, nem mutatnak határozott irányvonalat, csak fokozzák a serdülő bizonytalanságát. A serdülő korlátozott élettapasztalata, önismerete megnehezíti a vele való bánásmódot. "A tevékenységi kör gazdagodásával és a más emberek megértésének elmélyülésével az önértékelése is alaposabbá válik. Az önértékelés elvileg jóval bonyolultabb folyamat, mint mások értékelése és bizonyos késéssel fejlődik ki." I.SZ.Kon /1969/

Milyen vagyok ? és milyennek kell lennem ? kérdések megválaszolása után kerülhet csak sor a "milyen partner illik hozzám" ? kérdésre. A partner-ideál önismeret hiányában gyakran irreális ebben a korban. Ez az

egyik oka, hogy a kialakult tartósnak gondolt kapcsolatok nem maradnak tartósnak. A partner-kapcsolat kialakulásának másik tényezője az egyenrangú, vagy szimmetrikus kapcsolatokra való képesség. A barátokkal folytatott őszinte beszélgetésben alakul a világnézet az erkölcsi meggyőződés, nyílnak meg az élet személyes távlatai, alakul az önismeret, tökéletesedik az önkontroll. A generalizált empathiának van ebben döntő szerepe, amely a szülőkkel való kapcsolatban alakult és a barátság fejleszti tovább. Az őszinte barátkozás nagyon jelentős a serdülő nevelése szempontjából. A jó közösség ilyenkor nemcsak a társadalmi közvélemény közvetítője, hanem a serdülő fejlődéséből fakadó életszükséglet.

Azoknál a gyerekeknél, akik az előző időszak helytelen nevelése miatt gyökértelenek, elkeseredett daccal, gyűlölettel vannak a felnőttek iránt az akkor bekövetkezett biológiai, és pszichológiai forradalom valóban egyensúlyt felborító tényezővé válik.

A fiatalok házasságának környezetének elemzése

A személyiség fejlődését végig kísérve rá kell mutatni, hogy a gyermek nem tekinthető szuverén személyiségnek. A gyermek viselkedését a környezet megszabja azáltal, hogy utánozza a környezetét, a környezet sugalmaz számára bizonyos magatartási módokat, meggyőzi bizonyos magatartás helyességéről, a gyermek aktív együttműködése mellett, ezek hatására formálódik, alakul személyisége.

A család, mint primér közösség döntő szerepet játszik személyiség motivumainak kialakításában. Ezért szükségesnek találtuk annak vizsgálatát, hogy milyen környezet játszik szerepet a fiatal, korai párválasztásában. A környezeti háttérrel vizsgálva keressük, hogy fellelhetőek-e olyan egységes domináns okok, amelyek a személyiségben uralkodóvá váltak és korai párválasztás irányában hatottak.

Nagyon fontosnak látjuk ezeknek az okoknak a felderítését azért is, mert meggyőződésünk, hogy a fiatalok és leendő gyermekeik személyiségfejlődését ez a korai döntés károsan befolyásolja. A fiatalok differenciált fejlődését akadályozza az önálló életvezetés ilyen korai elkezdése. A születendő gyermekek személyiségfejlődésének károsítása egyrészt abból adódik, hogy a fiatal-

koruk tapasztalatlanságuk miatt nem képesek nevelői tevékenységet ellátni, saját példájukkal megfelelő alap modellként szerepelni. Másrészt sokkal nagyobb a valószínűsége, hogy gyermekeik csonka családban nőnek fel, mint a későbbi életkorban házasultak gyerekei. Itt nemzetközi statisztikai adatokra kívánok hivatkozni, amelyek szerint a 22 évesnél fiatalabb férfiak és a 20 évesnél fiatalabb korban házasságot kötött nők kétszer gyakrabban válnak el, mint az idősebb korban házasultak és ismét kétszeresére növeli a válási arányt, ha a házasság első két évében gyermekük születik.

A válások aránya hazánkban világviszonylatban is magas. Ha a /KSM 1966/ adatait nézzük, az ezer lakosra eső házassági bontások száma néhány ország összefüggésében így alakul:

Országok	A bontások ezrelékben
Görögország	0,41
Lengyelország	0,71
Bulgária	0,99
Csehszlovákia	1,42
NDK	1,72
Románia	1,94
Magyarország	2,3

Más adatok szerint hazánkban a válások száma évek viszonylatában a következő módon alakul:

Év	A válások száma	1000 lakosra jutó válás
1949.	12.556	1,4
1960.	16.590	1,7
1965.	20.363	2,0
1970.	22.841	2,2
1971.	23.400	2,3

2. sz. táblázat

Ha ezeket az adatokat figyelembe vesszük, akkor a fiatalok válási esélye hazánkban 15 ezreléket tenni ki. Ideggondozói tapasztalataink alapján a hozzánk visszatért fiatalok gyermekeinek vizsgálatakor beszerzett heteroanamnezis alapján ez a szám jóval magasabb.

Vizsgáljuk meg azt a családi és személyi hátteret, ami hatással volt a fiatalok személyiségének alakulására. A Pedagógiai Szemle 1968. I. számában 400 fiatalok adatait dolgoztuk fel a környezeti státusz szempontjából. Ezek közül az adatok közül szeretnék hivatkozni néhányra. A fiatalok házasulandók 30 % elvált szülők gyermeke. A gyermek személyiség fejlődésének társadalmilag megkívánt feltételeit nem mindenben és mindenütt itélik meg

egységesen. Mindinkább érvényesül az a felfogás, hogy a csecsemő és kisgyermek személyiség fejlődését bizonyos életkorig az anyai környezet biztosítja, később pedig elengedhetetlennek látszik a teljes értékű család. Az emberi magatartás ősi, "mintáit" ilyen keretek között lehet legeredményesebben elsajátítani. A gyermek későbbi életére magával viszi mindazon élményeket és tapasztalatokat, amelyeket eddigi környezetében kapott. Ezek a tapasztalatok és élmények a későbbi viselkedésének alapmintáit adják és viszonyítási alapul szolgálnak.

Menyasszonyok elvált szülők esetén százalékos megoszlásban:

Évek	E l v á l t a k				Összesen %-ban
	új házasság nincs	van új házasság	többszöri házasság	rokonokhoz került	
1966	5,8	11,7	4,3	5,8	27,7
1965	7,7	11,5	3,8	5,8	28,6
1964	10,-	8,5	15,7	8,6	42,8
1963	6,-	9,1	--	4,5	19,6
1962	5,2	14,-	3,5	10,5	33,2
1961	2,3	9,1	6,8	9,1	27,3
1960	--	16,-	--	8,-	24,-
1959	--	25,-	--	--	25,-
1958	--	28,6	--	14,2	42,8

400 fiatalkoru lányra vonatkoztatva:

5,7	11,5	5,2	7,3	29,6
-----	------	-----	-----	------

Az elvált családoknál is magasabb a fiatalkoruak esetében a rendezettlen családi körülmények között élő fiatalok száma. A vizsgált esetek 48,3 % a él ilyen körülmények között. Mondhatnánk azt is, hogy zilált családi háttérrel rendelkeznek ezek a fiatalok, gyakran nemcsak az egyik, hanem mind a két részről.

A következőkben nézzük meg néhány ilyen tipikus esetet. J.D. 16 éves 3 hónapos fiatal, akinek már egy férjezett nővére van, szülei évek óta külön élnek. A fiatalkoru másfél éve külön albérletben lakik. Amikor albérletbe került, alig mult 15 éves. Jelenleg a vőlegénye szüleinél él. 8 osztályt végzett, jól tanult. Az általános iskola elvégzése óta segéd munkásként dolgozott. Jelenlegi munkahelyén 4 hónapja van.

A fiatalkoru házasulandók vizsgálata alkalmával a szülők megjelenése nélkülözhetetlen az anamnesztikus adatokat ők szolgáltatják és ők képviselik a még nem felnőttkoru fiatalot. Ebben az esetben a szülő nem jelent meg, maga helyett a következő nyilatkozatot küldte:

"Büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy J.D. nevű lányom akit 1970. nov. 3- a óta sem erkölcsileg, sem anyagilag nem támogatok 1956. febr. 1- én született, fiatal kora ellenére házasságába beleegyezek. Továbbá megjegyezni kívánom, hogy ez ügyben megjelenni nem kívánok, ezért tettem a fenti nyilatkozatot. 1972. október 14. Szülői aláírás. Tanuk aláírása. /két tanu/"

A szülői nyilatkozatból kiderül, hogy a fiatal még nem volt 15 éves, amikor a szülő anyagi és erkölcsi támogatását megvonta tőle és nem kívánt a továbbiakban tudomást venni róla.

A vőlegény 26 éves, elvált, már 4 hónapja együtt él a fiataalkorúval.

A vőlegények vizsgálata nem tartozik hatáskörünkben, de gyakran rendelkezünk ismeretekkel a vőlegényről is. A vőlegényt régi problémás fiataalként ismertük. Magatartási problémákkal küldte annak idején iskolája intézetünkbe. Az osztályfőnök véleményéből: "A gyermek notorikus iskolakerülő, aki magatartásával lakóterületének figyelmét is magára irányította .

A lakásukhoz közeleső utcákon ablakokat, ajtókat zörget meg, sötétedés után idős embereket tart rettegésben. Állandó hazudózásaival nevelőit félrevezeti. Tanulótársai személyi tulajdonát elsajátítja és értékesíti."

A vőlegény több munkahellyel és foglalkozással kísérletezett, hosszabb időn keresztül munkanélküli volt. Jelenleg munkaviszonnyal rendelkezik. Előző házasságából egy gyermeke származik, akit első felesége nevel.

Z.M. 17 éves. Az általános iskola 8. osztályát elkezdte, de miután betöltötte a 16 életévét nem fejezte be "utalmas volt iskolába járni" mondta. Szülei még 1956-ban elváltak. Ekkor a fiataalkorú még

csak 3 éves volt. Azóta az anya kétszer kötött házasságot, az apja háromszor nősült. Válás után a fiataalkoru az anyánál maradt, majd később intézetbe került, 7 éves korában az apa vette magához. Az apa közben elvált és újra nősült, aztán visszakerült a fiataalkoru az édesanyjához. Ezt a kislány úgy fogalmazta "mindig utba voltam, senki nem törődött velem". 14 éves korától nehéz volt otthon megtartani, ettől kezdve permanensen csavargott. Amióta nem jár iskolába, néhány hónapot dolgozott, általában 2-3 hetet birt ki egy munkahelyen. Jelenleg a vőlegény szülei fogadták be, miután 8 hónapos gravid. A vőlegény édesanyja kísérte el a vizsgálatra, ő szolgáltatatta az adatokat is. A fiataalkorunak jelenleg nincs munkaviszonya, nem tetszett neki a munka, amit végezni kellett és ezért önkényesen kilépett. Nem számított arra, hogy előrehaladott graviditása miatt nehezen tud újra elhelyezkedni, és arra sem, hogy ezzel nagyon fontos juttatásokról elesik.

Vőlegénye 19 éves szakképzetlen, több munkahelyen dolgozott már, jelenleg van állandó munkaviszonya. Az egy év leforgása alatt néhány hónapot együtt csavarogtak, tartózkodási helyükről ekkor a fiu szülei sem tudtak. A fiunak nincs kedve a házassághoz, de a fiu édesanyja a születendő gyermekre való tekintettel kényszeríti az ügyet, így került hozzánk vizsgálatra a fiataalkoru. A vőlegény véleménye szerint nem feleségnek való a kislány,

de a gyerekek rövidesen megszületik.

O.G. 16 és fél éves III. gimnáziumba jár, jó tanuló. A gimnázium nyelvi osztálya után nyelvszakos tanárnak készült.

Szülei külön éltek, édesapja néhány éve meghalt. Az édesanyja 3 éve ment férjhez, a nevelőapának két felnőtt fia van. Az apa iszákos, otthon folytonos a veszekedés. A házasságkötést az sürgeti, hogy a nevelőapa szemmet vetett a fiataalkorura. A jelenlegi otthoni elviselhetetlen helyzetből a fiataalkorú úgy érzi, csak egy házasságkötéssel tud kiszabadulni. Az anya is ezt a megoldást látja helyesnek.

A vőlegény 19 éves szakmunkás, jelenleg nem a szakmájában dolgozik, azzal indokolja, hogy a szakmáját nem szereti. Katonai szolgálat előtt áll. A fiú szülei vidéken élnek. Az a tervük, hogy házasságkötés után albérletbe költöznek, a kislány elhelyezkedik valahol és megpróbálja elvégezni a gimnáziumot.

Albérletben esetleg egy kicsi gyerekekkel kíván 16 és fél évesen elindulni, arra számítva, hogy közben a férjét még két évre katonának is elviszik. Az édesanyja nem tud segítséget nyújtani lányának, hogy a családi konfliktust más módon oldja meg. A kislány a jelenlegi zűrzavaros körülmények között otthon nem maradhat, ezért választotta a házasságkötés megoldását.

P.A. 17 éves utolsó éves ipari tanuló. A menyasszonya egy évvel idősebb nála, éppen betöltötte a 18. évet, ebben az esetben a vőlegény a fiataalkoru.

A fiu szülei rendezett körülmények között élnek, és még van egy 15 éves fiu a családban. A fiu szülei fiatalok még és jelenleg is dolgoznak.

A menyasszony családi körülményei születésétől kezdve ziláltak voltak. Szülei elváltak amikor a fiatalkoru 9 éves volt. Ekkor testvéreivel együtt állami gondozásba kerültek. Tehát 9 éves korától volt állami gondozott, ott végezte el az általános iskolát és ott tanult szakmát is. Jelenleg disznővénykertészként dolgozik.

A házasságkötést a menyasszony előrehaladott terhességével indokolják. A leány csak akkor tudta meg terhességét, amikor más az 5. hónapot túlhaladta. Ekkor a fiu szüleihez fordultak, és ők vállalták ennek a házasságnak anyagi és erkölcsi következményeit. A fiu szülei a fiatalokat magukhoz veszik és megígérték, hogy segítenek a születendő gyerek felnevelésében. A vőlegény még ezután szerez szakmát, és válik önálló keresővé.

A gyermekkorától állami gondozásban élő fiatalnak nem voltak felnőtt kapcsolatai, problémájával nem volt kihez fordulnia. Ez az oka, hogy vállalni kell ezt a házasságot, és az ezzel járó összes következményeket.

N.I. 17 éves jelenleg I. éves ipari tanuló. Értelmiségi szülők gyermeke, egy testvére van.

A fiatalok házasságon kívül született, amikor az édesanyja férjhez ment, a férj örökbe fogadta a kislányt. Fiu testvére az új házasságból született, és 6 évvel fiatalabb nála. A fiu testvér megjelenése és az a különbség, amivel a két gyermeket kezelték, problémássá tette a nevelését. Az anya több alkalommal fordult nevelési tanácsért intézetünkhöz.

Jó közepes képességű tanuló, de soha nem volt kitartás a munkájában. Egész magatartása infantilis. Az általános iskola felső osztályait három iskolában járta, a 6. és 7. osztályt ismételte. Nehezen választott szakmát, édesanyja befolyására döntött a kertészet mellett. Az I. félévben nagyon lelkesedett a munkáért, de a gyenge eredmények letörték. Az iskolát ott akarta hagyni, de a szülők pressziójára maradt. Aztán váratlanul elhatározta, hogy férjhez megy.

Vőlegény K.A. 26 éves elvált segédmunkás, néhány hónapja ismeri a fiatalok. A szülők kezdettől fogva elleneztek a kapcsolatot, ami gyakori éjszakai kimaradással járt és folytatódott több napi otthonról való elutazással. Az utolsó ilyen alkalom után a szülők határozottan léptek fel, és ekkor a fiatalok elköltözött otthonról. A vőlegényével költöztek közös albérletbe. Ezután úgy döntöttek, hogy összeházasodnak. A fiatalok terve, hogy az iskolát otthagyja és valamelyik üzemben segédmunkásként helyezkedik el.

A fiataalkoru tervei, elképzelései folyton változnak, ma ezt, holnap mást csinálna szivesebben. A házassággal az otthoni kötöttségektől kíván megszabadulni; ezt így fogalmazza meg: "otthonról csak szombaton, vasárnap engedtek el szórakozni, akkor is éjjélre már haza kellett mennem, most mindennap elmegyünk valahova. "

Az ilyen körülmények között élő fiatalok nem tudnak megfelelő érzelmi kontaktust kialakítani szüleikkel. A szülő a gyermek életében negatív háttérként szerepel. Ennek hatására a gyermekben permanens érzelmi kielégítetlenség alakul ki, ami magában is kedvezőtlenül befolyásolja a személyiség fejlődését. Különösen negatívan hat, a morális értékrend kialakítására.

Gegesi Kiss P. és Liebermann Lucy /1965/ ezzel kapcsolatban megállapítja, hogy a családtól idő előtt való érzelmi leválás, amely nem adekvát a serdülő fejlődésével, előkészíti a talajt a későbbi sodródás számára. Továbbá a kialakult érzelmi magányosság növeli a pótló jellegű affektív kapcsolatok keresését. Ezek a serdülők kevésbé rendelkeznek szelektív mértékkel és ennek következtében nincs morális ellenállásuk. Kritikus szituációkban nincs hová visszavonulniok, mert nem áll mögöttük a család érzelmi biztonsága, a szülőkkel való jó kapcsolat tartaléka.

A korai leválásnak általános társadalmi okai is vannak. Az anyák szélesebb körű munkába állása megröviditet-

te azt az időt, amit gyermekeivel tud foglalkozni, ha ezt nem egyenliti ki képzettsége és a neveléshez való szakszerű hozzáállása, akkor gyakran problémák jelentkeznek. A nők munkába állásának folyamata önmagában nem negatív jelenség, ha hozzávesszük az anya szélesebb körű társadalmi tájékozottságát, kulturális igényét, képzettségét, mint pozitív hatást. Alapját képezheti egy egyenlő és szuverén a partnerek kapcsolatán alapuló családi formának. Általában azonban a családi életforma átalakulását nem követi a tradicionális családi szerkezet alakulása. Ez még fokozott, ha a család széthull és az anya viseli a háztartás és a gyerekek nevelésének összes gondját.

Ferge Zs. /1965/ felmérései figyelmeztetnek, hogy a napi házi munkával eltöltött idő egyes társadalmi csoportokon belül a férfiak és a nők között nagyon aránytalan. Bizonyos foglalkozási csoportokban Ferge Zs. 3-4-szeres különbségeket talált a férfiak és a nők házi munkával töltött időmennyisége között. Ez az idő még fokozódik a gyermekét egyedül nevelő anyák esetében. Ha alacsony képzettség és jövedelem társul mind ehhez, akkor az anya a szolgáltatásokat sem tudja igénybe venni és így alig marad ideje és energiája a gyermekeivel való foglalkozásra.

Házimunkával töltött idő napi átlagos hossza
/óra- tizedóra/

	férfiak	nők
Vezető állásu értelmiség	0,6	2,2
Egyéb szellemi dolgozók	0,8	2,5
Szak- betanított munkás	1,-	3,3
Egyéb fizikai dolgozók	1,-	3,8

4. sz. táblázat

Megvizsgáltuk a fiatalok szüleinek foglalkozását abból a célból, hogy a fenti táblázattal összehasonlítva mennyi időt vesz el általában az idejükből a háztartással való foglalkozás.

Fiatalok szüleinek foglalkozási megoszlása
/Apák foglalkozási megoszlása esetekben és százalékban/

Foglalkozás	eset gyakoriság	százalék
Tsz- tag	63	34,05
Üzemi munkás, segédmunkás	46	24,86
Szaktanított munkás	20	10,81
Kisegítő /portás,éjjeliőr/	8	4,32
Kisiparos, kiskereskedő	7	3,77
Katona	5	2,72
Egyéb szellemi dolgozó	7	3,77
Nyugdíjas	9	4,86
Meghalt	17	9,19
Állami gondozott fiatal	3	1,62
Összesen:	185	165

Nagyon magas a nyugdíjas szülők száma és az édesapjukat elvesztett fiatalok száma. Ez együttesen csaknem 14 %-át teszi ki az összes megvizsgálatnak. A Tsz-tagok és a segédmunkás szülők az összes megvizsgált fiatal 60 %-át adják.

Az anyák foglalkozás szerinti megoszlása esetekben
és %-ban

Foglalkozás	gyakoriság	%
háztartásibeli	74	40
Tsz- tag	29	15,68
Üzemi munkás /segédmunkás/	31	16,75
Szakmunkás	11	5,94
Takarító	11	5,94
Háziipari bedolgozó	7	3,77
Kisiparos	1	0,54
Egyéb szellemi dolgozó	4	2,16
Nyugdíjas	4	2,16
Meghalt	10	5,11
Állami gondozott fiatal	3	1,62
Ö s s z e s e n :	185	100

6. sz. táblázat

Meglepően magas a háztartásban dolgozó anyák száma. Ebből is kitűnik, hogy bár a dolgozó anyák effektíve kevesebbet tudnak foglalkozni gyermekeikkel, de a pozitív példa, amely az önálló munkavégzés irányába hat, meg-

hosszabbítja a tanulási időt és ezzel kitoldja a párkeresést. Magas a mezőgazdaságban Tsz- ben dolgozó szülők száma. A mezőgazdaságban dolgozó szülők akik maguk is gyakran fiatalon kötöttek házasságot, gyermekeiket erről a lépésről nem beszélnek le. Sőt gyakran maguk is arra hivatkoznak: "hogya én is korán mentem férjhez " nem tartom lányomat fiatalnak a házasságkötésre. "Előbb utóbb férjhez megy, nem számít az 1-2 év".

A teljes családhoz hozzátartoznak a testvérek is. Bár országunkban magas az egykés családok száma, a fiatalok házasulandók esetében ez nem jelentkezik dominánsan. Napjainkban hazánkban körülbelül a gyermekek 25 %-a él 4 vagy ennél többgyermekes családban, a fiatalok házasulandók esetében ez a szám jóval magasabb, körülbelül 40 %.

Az 1968- as Pedagógiai Szemlében megjelent közleményünk alapján a testvérek % szerinti megoszlása a következő:

	Nincs testvér	1 test- vér	2 test- vér	3 test- vér	4 test- vér	több testvér	Állami gon- dozott
1966	5,9	34,3	20,9	19,6	4,4	14,9	-
1965	19,3	21,1	19,3	13,4	11,5	13,4	1,9
1964	12,8	17,2	22,9	21,4	10,-	11,4	4,3
1963	18,2	22,7	18,2	22,7	3,-	12,2	3,-
1962	6,9	27,6	17,2	25,9	12,-	10,3	--
1961	11,4	22,8	15,9	25,-	15,9	9,-	--
1960	32,-	8,-	24,-	12,-	4,-	16,-	4,-
1959	12,5	62,5	12,5	12,5	--	--	--
1958	28,6	42,8	--	--	--	28,6	--

400 lány közül

13,7	25,-	19,-	20,-	8,3	12,3	1,7
------	------	------	------	-----	------	-----

7. sz. táblázat

A megvizsgált családok esetében gyakran a legfiatalabb gyermeke a családnak a fiatalkoru. A vizsgált eseteink 44 %-ában a szülők 50 éven felüliek voltak. A fiatalkoru születésekor már 35 évesnél idősebbek. Az ilyen életkorbeli különbség esetén a fiatal már nem talál megfelelő kapcsolatot szüleivel. A szülők nem tudják kellőképpen tanácsokkal támogatni gyermeküket és azok nehezen fogadják el a szülők nézeteit. Egyedül maradnak a családban és

ettől az egyedüllétől kívánnak megszabadulni. Gyakori az is, hogy a fiatal testvéreire hivatkozik és azzal indokolja korai házasságkötését. "Testvéreim is fiatalokként kötöttek házasságot."

Vizsgálatainkban ki kell térnünk a fiatal értelmi szintjére. Vizsgálataink során válaszolni kell arra a kérdésre, hogy a fiatalok éretelmileg házasságkötésre érett- e ?

Menyasszonyok iskolai végzettsége százalékosan

Osztályok évenkénti megoszlá- sa	Gyógy- ped.	V. o.	VI. o.	II. o.	VIII. o.	Gimn. II. III.	Érett- ségi- zett	Gyors- író is.	Ipari tan. jelenl.	Szak- mája van.
1966	3,-	1,5	8,9	--	46,3	10,3	-	4,5	7,5	17,9
1965	--	--	1,9	9,6	50,-	5,7	-	1,9	9,6	21,1
1964	--	2,9	2,9	4,3	52,8	8,6	1,4	2,9	8,5	15,7
1963	--	3,-	3,-	3,-	48,5	12,2	-	6,-	10,6	13,7
1962	3,4	3,4	8,7	8,7	50,-	5,1	-	1,7	10,3	8,7
1961	4,5	2,3	11,3	6,8	40,9	13,6	-	2,3	2,3	15,9
1960	8,-	--	4,-	8,-	64,-	4,-	-	4,-	-	8,-
1959	12,5	25,-	-	0,0	37,5	-	-	12,4	-	-
1958	14,2	-	-	-	71,5	-	-	-	-	14,2
Összes megvizsgált iskolai végzettségek százalékosan										
400 vizs- gáltból:	2,5	2,5	5,5	5,2	50	8,8	-	3,5	7,5	14,5

A fenti táblázatból kiderült, hogy a megvizsgált fiatalok 15,7 %-a még az általános iskola 8. osztályát sem végezte el, az 1966- os vizsgálataink alkalmával. Az újabb vizsgálatok alapján ez a helyzet örövendetesen javult.

Nagyon gyenge képet mutat a megvizsgált fiatalok általános iskolai eredménye.

A vizsgált fiatalok csaknem fele közepes eredményt ért el, ezzel a közepessel, ha a városban szerezte általában szakmát tanult, ha vidéken akkor segédmunkásként helyezkedik el, vagy otthon marad a háztartásban. A 4- es eredménnyel végzett Szegeden élő fiataalkoruk szinte kivétel nélkül szakmával rendelkeznek. A vidéken élők sorsa már nem alakul ilyen kedvezően.

A fiataalkoruk iskolai eredményének alakulása az általános iskolát alapul véve

Általános iskolában elért eredmény	eset	%
jeles	11	5,93
jó	59,-	31,89
közepes	88,-	47,57
elégségessel befejezte	17,-	9,19
7- ból kimaradt	1,-	0,54
6- ból kimaradt	4,-	2,16
a gimnázium 2, vagy 1. osztályából kimaradt	5,-	2,7
Ö s s z e s e n :	185	100

9. sz. táblázat

Javult a keresőfoglalkozásuak aránya is, amig az előző vizsgálataink alkalmával keresőfoglalkozása a megvizsgált fiatalok mindössze 50 %-ának volt, ez a szám 70 %-ra emelkedett.

A munkavégzés a személyiség alakulásának nagyon fontos feltétele. Önálló munkavégzés nélkül differenciált felnőtt személyiség nagyon későn alakul ki. Az iskola és a szülői háznál végzett tevékenység, egészen más feltételeket biztosít a fiatalnak. A többirányu függés akadályozza az önálló személyiség alakulását.

Fontosnak találtuk annak felderítését, hogy milyen mértékben végeznek önálló munkatevékenységet vizsgáltjaink, és milyen munkaterületen dolgoznak.

A fiatalok munkája szerinti megoszlása esetekben
és %-ban

Munkahely	15-17 éves		17-18 éves	
	eset	%	eset	%
Háztartásban segít	19	19,79	10	11,23
Tanuló	9	9,37	8	8,98
Szakmunkás	22	22,91	25	28,09
Segédmunkás	37	38,54	29	32,58
Tsz- ben segédmunkás	5	5,2	12	13,48
Adminisztrátor	3	3,12	4	4,49
4 órát dolgozik	1	1,04	1	1,12
Ö s s z e s e n :	96	100	89	100

10. sz. táblázat

A táblázatot elemezve kiderül, hogy a 15-17 évesek csaknem 30 %-ának nincs önálló munkatapasztalata, mert vagy tanuló, vagy otthon segít a háztartásban. Nagyon magas a segédmunkát végzők aránya is, az összes megvizsgált közel 45 %-a dolgozik segédmunkásként. Az anamnezisből az is kiderül, hogy gyakran elkezdik egy szakma tanulását, vagy beiratkoznak a középiskola I. osztályába, de a következő indokokkal megszakítják tanulmányaikat: - 1. Pénzt akartam keresni. - Nem ment a tanulás. - Nem tetszett a munka, amit végezni kellett. - Megismerkedtem vőlegényemmel és inkább férjhez megyek.

Előrehaladott terhesség miatt az iskolai tanulást abba kellett hagyni. A segédmunkában foglalkoztatottak már több munkahellyel próbálkoztak, és amikor hozzánk vizsgálatra kerültek, rendszerint a 3. 4. munkahelyen tartózkodtak.

A 15-17 évesek 22,9 %-a rendelkezik szakmával, ami szinte kizárólag szövőnői szakmát jelent, hisz a 16-17 éves életkorba csak ennek elvégzése fér bele, a rövid tanulási idő miatt.

Még a 17-18 éves fiataalkoru házasulandóknak is 20 %-a, aki vagy egyenesen az iskolapadból, vagy otthonról indult. Valamivel magasabb a szakmunkások száma és differenciáltabb a szakmai irányulásuk, a szakválasztásuk. Az ipari segédmunkások és a mezőgazdasági segédmunkások aránya igen magas. Ennél a korosztálynál szintén azt tapasztaljuk, hogy előzetes kísérletezgetések és csalódások után kötöttek ki jelenlegi munkájuknál, a 46 %-os segédmunkás arány nagyon magas. Az exploráció során kiderült, hogy nincsenek megelégedve jelenlegi munkájukkal és még a házasságkötés után szeretnének valami mást tanulni. Az nagyon ritkán merül fel, hogy a családos státusz gyakran 1-2 gyerekkel nem a legkedvezőbb körülmény a tanuláshoz.

Jelentősen megváltozott a felfogás a házasság előtti szexuális kapcsolatok tekintetében is. Ez a hatás, vizsgált fiataljainknál is érződik. Hagyományok alapján

tudjuk, hogy régen lényeges különbséget tettek aszerint, hogy férfiról, vagy nőről volt -e szó. A férfi házasság előtti kapcsolatait megengedték, sőt bizonyos formáit intézményesítették. A nőnek mindez tilos volt. Ennek a szemléletnek gazdasági és társadalmi okai is voltak. Keresőfoglalkozással főleg a férfiak rendelkeztek, és az utódok eltartásáról is nekik kellett gondoskodniok.

A prágai Szexuológiai Szimposium /1968/ közzétett előadásaiából kiderült, hogy ma már erősen megváltozott a régi szemlélet ezen a téren. R.Normann az általa gyűjtött adatok alapján úgy nyilatkozott, hogy a fiatalok házasság előtti kapcsolata az NDK-ban széles körben elterjedt. Minden esetre, többségüknel azonban csak a 17. életév után kezdődik.

Angliában néhány év alatt megnégyszereződött azoknak az iskolaköteles lányoknak a száma, akik házasságon kívül hoztak gyermeket a világra. Ha hozzávesszük Good közlését, hogy Nyugat-Európában a gyermekek 18,5 %-a házasságon kívül születik, akkor láthatjuk mennyire megváltozott a megítélés a nemi magatartással kapcsolatban.

Ennek ellenére továbbra is hangsúlyozni kívánjuk, hogy se társadalmi, se pszichés, se gazdasági feltétellel nem rendelkezik, a 18 év alatti fiatal ahhoz, hogy saját és leendő gyermeke személyiségének károsodásától ne kellene tartani, az ilyen korai szülések esetében.

A fiatalok házasságkötésének magas %-a indul előrehaladott graviditással. Nagyon gyakran a korai házasságkötés egyetlen indoka a születendő gyermek társadalmi legalizálása.

Első vizsgálatunk alkalmával a gravid menyasszonyok száma az összes vizsgáltak 20,25 %-a volt. Az 1968. 1969-70-es adataink alapján már 31 %-ra emelkedett a graviditási arány. Jelen vizsgálatainknál 27,02 %-os előfordulásokkal találkoztunk.

II.

ADATOK A FIATALKORU HÁZASULANDÓK ERKÖLCSI
MEGITÉLÉSÉHEZ

A szülő-gyermek kapcsolat hatása az érzelmek fejlődésére

Az érzelmi szféra hosszú fejlődési utat tett meg az állat primitív érzéki-affektív reakciójától a magasabb emberi érzelmekig. Differenciált fejlődésen mennek át az érzelmek születéstől a teljes kifejlődésig is.

WATTSOON újszülött emocionális reakcióinak megfigyelései alapján azt állítja, hogy a harag, a szeretet és a félelem reakciója a gyermekkel vele születnek.

SPITZ az első életév második felében figyelt meg szoros értelemben vett igazi szorongást, amely feltehetően a későbbi félelmek alapját képezi. Ezt összefüggésbe hozta a gyermeknek a várakozásban való csalódásával.

SHERMAN, MÜLLER elsődleges reakciónként csak az elégedetlenség elkerülésének igen differenciálatlan reakcióját ismeri el és tekinti örökletesnek.

A szociális érzelem egyszerű szimpátia-érzéssel kezdődik. A szociális érzelmek fejlődésével kapcsolatban megvégbe a személyiség érzelmének fejlődése. Az ember érzelmi fejlődés tekintetében az intellektuális fejlődéshez hasonló utat jár be. A gyermek érzelmei is ugyanugy, mint gondolatai először a közvetlen környezetéhez kapcsolódnak. A világhoz való egyre szélesebb kapcsolódása az érzelmeit is színesebbé teszi. A megismerése az egyes, különös objektumról az általánosra irányul, az érzelmeknél is megfigyelhető ez a fejlődés. Az általános felé való eltoló-

dás egy jellemző változást eredményez. Az érzelem selektív lesz "objektuma a különösből és egyediből individualizálttá válik: éppen ez az ember és csak ő gyakorol vonzóerőt" /RUBINSTEIN: /1964/. Ez már csak a serdülőkor végére következik be.

Az ember egyetlen pszichés folyamatából sem hiányozhat az érzelem, az emberi élet minden fázisában az érzelmek különböző intenzitási foka játsza a legdöntőbb szerepet. Az érzelmek befolyásolják a legegyszerűbb érzékelést ugyanugy mint a legbonyolultabb szellemi működést. Hangulatunk, kedélyállapotunk kihat még a látszólag legelvontabb intellektuális működésünkre is. Minél differenciálatlanabb és éretlenebb fokon áll a személyiség fejlettsége, annál nagyobb a szerepe az egyéni érzéseknek, vágyaknak a gondolkodásban.

A gyermeki érzelmek kialakulásában a környezetnek van döntő szerepe. A környezet az egyes személyek megismerése, befogadása érzelmi síkon megy végbe. A szeretet kapcsolat folytán teszi magáévá a gyermek a környezet erkölcsi követelményeit. A szeretet személy magatartását magáévá téve.

A serdülés már minőségi változást hoz a gyermek életében. Érzelmei sok tekintetben differenciáltabbá válnak. Az absztrakció síkján előbbrelép és ez megjelenik az ehhez kapcsolódó érzelmekben is. Az érzelmek bizonyos fajtájával itt találkozunk először. Megjelenik a másik

emberhez való vonzódás különleges érzelme. Az érzelem intenzitása is megnő, de erős labilitás jellemző rá. Az érzelmi élet legfelfokozottabb szakaszának számít ez az időszak. Különös aránytalanság van a feszültség és az időtartam között. A legnagyobb szomorúság könnyen örömbé csap át, az odaadó barátság gyűlöletbe. A magába vetett hitet a teljes bizonytalanság váltja fel. Ennek az egyensúlyhiánynak az oka, részben az egész szervezet áthangolódásával járó fiziológiai érés. A cselekvések inkább érzelmi jellegűek. A fokozott érzelmi feszültség hatására gyakran gyors elhatározás születik, kellő megfontolás nélkül.

Az érzelmi feszültséget fokozza a serdülőkoru gyermek marginális helyzete. A serdülő nem akar a gyermekek csoportjába tartozni, de a felnőttek még nem fogadják be, így a két csoport között hanyódik, ingadozik. Az emocionális feszültség állapotának mértéke függ attól, hogy az adott kultúrában mennyire tekintik külön csoportnak a serdülőt és a felnőttet. Minél nagyobb az eltérés a felnőtt szerepek és a gyermek szerepei között, a feszültség annál nagyobb. A serdülő legnagyobb problémája, hogy helyet biztosítson magának a többi ember között. Új kapcsolatokat kell kötnie, döntenie kell életének további alakulásáról, általában át kell élnie tetteinek várható következményeit. Le kell szakadnia a biztonságot jelentő szülőkről.

A serdülő sok és sokrétű új szerep megtanulására kényszerül. A szerepek a személyiség számára szükség-szerűek. A szerepek határainak áthágása súlyos összeüt-közéseket eredményez, érzelmi konfliktusokhoz vezet. A megnövő szerepelsajátítási feladatok, a munkamegosztás bonyolultságával nőnek. E körülmény a serdülést szociális problémává teszi, a modern társadalmakban a serdülés emiatt valóban szorongással teli időszak.

A teljes felnőtt státus eléréséhez szükséges idő folyton hosszabbodik. A serdülő egyéniségét megkötő szülő-gyermek kapcsolat elősegíti a szerepbizonytalanságot, A tanulási időszak bizonyos azonosulással szerzett viselkedésmintákat a korlátozott önállóság miatt nem tesz lehetővé. Emiatt különösen problémás a helyzete a serdülőkorban lévő tanulóifjúságnak. A másneműekkel való kapcsolat magatartás mintáit is jóval később sajátítják el.

Az azonosulások motivációkat építenek be a serdülő személyiségében, de gyakorlásukat nem teszi lehetővé a serdülő státus. A megvalósulás részben a környezet, részben a személyiség belső akadályaiba ütközik, ez az ellentmondásosság érzelmi feszültségek okozója.

A serdülés az önállósulásra törekvés ideje. A helyes szülő-gyermek kapcsolat a feltétele, hogy ez a folyamat kellő időben egészségesen menjen végbe. A felnőttnek biztosítani kell a helyes arányt az érzelmi kapcsolatokban. Tudomásul kell venni a gyermek érzelmi leválási törekvéseit.

Az a serdülő, aki nem tud érzelmileg leválni szüleiről, megreked az affektív fejlődés alacsonyabb szintjén.

A szülőktől való leválás, pszichés függetlenedés több típusát ismerjük:

Kikényszerített önállósulás.

Sikertelen önállósulás.

Túl korai önállósulás.

Természetes átnövés.

Nagyon gyakran a szülő makacsul ragaszkodik a gyermek függő helyzetéhez, a feltétlen engedelmességhez, szülői jogaihoz. A serdülés idején a pusztán jogokra alapozott tekintély már nem tartható. Az érzelmileg leválni akaró gyermek gyakran "csakazértis" magatartással reagál a szülő önkényére. A szülő érzi tehetetlenségét és még makacsabban követeli meg az engedelmességet. Ez viszont a serdülőből vált ki további ellenállást és agressziót. Az elmérgesedő szülő gyermek kapcsolat gyakran bele hajszolja a serdülőt olyan kapcsolatokba, amire nincs is lényegében még igénye. Különösen a leányok esetében találkozunk ezzel a megoldással. Minden módon szabadulni akar a szülői önkény alól, kikényszeríti az önállóságot anélkül, hogy következményeivel számolna. Egyes esetekben elszökik otthonról és deviáns csoportokhoz csatlakozik. Más esetekben szexuális tevékenységbe kezd anélkül, hogy belső igénye lenne ár. Az a vágy vezeti

gyakran, hogy bosszút álljon a szülői tiltásokért.

"Nem engedtetek el táncolni, most itt van". Az ilyen kapcsolatoknak gyakran terhesség lesz a következménye és a szülők az elzülléstől való félelmükben, mint a legjobb kiutat a házasságot választják. Vagy ha nem lesz ilyen következmény, akkor is büntudata van a serdülőnek és ezzel önértékelése csökken. Könnyen a züllés útjára léphet.

Ha a kikényszerített önállósághoz hasonlóan veszélyes a szülőtől érzelmileg elszakadni nem képes serdülő helyzete. Az ilyen serdülőnek nincsenek barátai, nem képes partnerkapcsolatok kialakítására. Magatartása gyermekes, infantilis marad. Ezt a magatartást külsőségekkel igyekszik ellensúlyozni /feltűnő öltözködés, dohányzás, szakállnövesztés/. Könnyen érzelemnélküli szexuális kapcsolatokba sodródnak. Az ilyen fiatalok később pótolják a serdülés elmulasztott fejlődését, s ez általában a házassági kapcsolatuk elromlásának és sok más fusztrációnak az árán érik el.

A rideg szülő-gyermek kapcsolat következménye a túl korai önállósulás. A gyermekkel nem törődnek a szülők, mert tulságosan elfoglaltak, vagy más okkal indokolják a magárahagyást. Kapcsolatuk legfeljebb az időnkénti szigorú büntetésekben merül ki. Az ilyen módon érzelmileg elhanyagolt gyermek hospitalizálódik és intim kapcsolatok létesítésére képtelen lesz. Ezeknek a gyermekeknek

szinte családot pótol a galéri. Az ilyen gyermekekben különösen a fiuknál az agresszív késztetések nem koordinálódnak. Nem lesznek képesek szabályozni indulataikat. Így könnyen követnek el súlyos szabálysértéseket, deviáns cselekvéseket.

A legszerencsésebb megoldás a fokozatos, viszonylag harmónikus átnövés a felnőttesebb kapcsolat-típusba. A gyermek egyenjogúsága a szimmetrikus szülő-gyermek kapcsolat következtében jön létre. A helyes kapcsolat esetén a szülő fokozatosan igyekszik gyermekét önállósítani, úgy ahogy ezt életkori sajátosságai megkövetelik. Nem akarja rákényszeríteni saját elképzeléseit, elgondolásait gyermekére. A szülő tudja, hogy serdülőkorban az önállósulási törekvések pszichés szükségszerűségek, ezért igyekszik ezt elősegíteni. Nem akarja gyermekének minden percét ellenőrizni, barátait megszabni, de érzelmi támaszt nyújt, amikor erre gyermekének szüksége van. Ilyen módon fokozatosan átalakul kapcsolatuk egyfajta baráti kapcsolattá, ami alapját képezi a későbbi partnerkapcsolatnak. Az ilyen kapcsolat mint viszonyítási alap mindig domináns marad és modellül szolgál a fiatal későbbi életében is. A jó szülő-gyermek kapcsolat képes átvészelni a serdülőkor megpróbáltatásait és támaszt ad a későbbi évekre is.

A szülőkapcsolat intimitásának hiányát a serdülő valahol pótolni igyekszik, társakat keres, először ha-

sonló koruak társaságában, vagy másik neműek társaságában. Minél hirtelenebb és nagyobb ellentétek kísérik a szülőkről való leválást, annál erősebb a kötődés az új csoporthoz. Ha párkapcsolat alakul ki azonnal, akkor ide kötődik tulságosan erősen a serdülő, ami életkorának még nem felel meg. Nem marad a fiatalnak lehetősége a tapasztalatgyűjtéshez, a másik nemnek alaposabb megismeréséhez. Az azonos neműekkel való baráti kapcsolat kiépítése ezekben az esetekben gyakran elmarad. A másneműekkel való kapcsolat intenzitásával fordítottan arányos az azonos neműekhez való kötődés. A tulságosan erős baráti társaságok viszont a pár találást nehezítik.

Az egészséges személyiségfejlődést a jó társas kapcsolatok biztosítják, ezért is fontos, hogy a szülő segítse a gyermeket az egyenletes, fokozatos önállósulásban. Segitse az azonos és más neműekkel való harmónikus kapcsolatok kiépítését.

A serdülőkorban az Én-fejlődés is bonyolult változásokon megy keresztül. Kialakul az én-képzet, de ennek feltétele az én helyes önértékelése. Az érzelmi labilitás következtében az önértékelés ingatag. A magára fokozottan figyelő serdülő a környezetének értékelését figyelve alakítja ki saját önértékelését. A kritika különösen, ha számára fontos személytől jön, gyakran vált ki benne szorongást. Ha gyakori a negatív viszonyulás a

serdülőhöz, akkor alacsonyabb önértékelésre állítható be. A gyakori vereség folytán újra értékeli önmagát. Az értékelés és viszonyítás bonyolult rendszerében a szülő, a baráti társaság, a másneműek viszonyulásai játszanak szerepet. A serdülő a leszakadás kezdetén, még nem tudja nélkülözni a szülők helyeslését, elismerését, bírálatát. Az önértékelés bizonytalanságát tükrözi a serdülő szégyenlőssége vagy szegletessége. A kollektívák, azért fontosak a serdülőknek, mert ott találkozik a különböző szerep-viszonylatokkal. A csoport a maga elvárásait, normáit, különböző szankciók támasztása révén igyekszik betartatni. Azok a serdülők, akik nem tartoznak baráti csoportokba, általában korábban alakítanak ki pár-kapcsolatokat, de ezzel a szerepviszonylatok megismerésében elmaradnak. Személyiségük szegényesebb lesz.

A szociálpszichológia megfigyelései szerint serdülőkortól kezdve a személyiség mindig tartozik egy olyan csoporthoz, amelynek normáit és értékítéleteit, fontosnak, mérvadónak ismeri el, és amelyekhez önmagát viszonyítja. Ez a csoport amihez viszonyít jelentősen befolyásolja a személyiség aktuális fejlődését. Minden életkorban, de különösen a serdülés időszakában. A részleges azonosulási minták is nagyon erősek a serdülő viselkedésében, fokozatosan megjelennek az azonosulási csoport viselkedés elemei. A mintához való hasonulás

igénye motiválja cselekvéseit. Így alakulnak ki hasznos, vagy káros szokásai. Ezek a szokások a későbbiekben vagy helyesen formálják, vagy torzítják személyiségét. A társadalmi normák tudatosulása is ekkor következik be, és kialakul ezzel kapcsolatos állásfoglalása.

Az erkölcsi normák alakulása

Piaget: szerint az erkölcsi ítéletek és az erkölcsi magatartás, az erkölcsi értékrend kizárólagosan az ontogenetikus fejlődés során a társadalmi környezeti hatásokra alakul ki. Tehát társadalmi produktum.

A gyermeki egocentrizmus időszakában a szociális motívumok hiányoznak a magatartásból. Ebből a koncepcióból kiindulva a "felnőttéválás folyamata erkölcsi vonatkozásban nem más, mint a kezdeti egocentrizmus fokozatos leépülése, miközben egyre inkább szociális motívumok váltják fel". /Popper Péter: 1970/

A felnőttéválás kritériuma, hogy az ember spontán módon külső presszió nélkül legyen képes eleget tenni a társadalmi együttélés követelményeinek. Az önmagával szemben támasztott követelmények olyan szintet érjenek el, hogy magatartása megfeleljen a társadalmi szabályoknak.

A kezdeti magatartási szabályok betartása érzelmi jellegű. A gyermek a szeretett felnőtt kedvéért tartja be és fogadja el az erkölcsi és magatartási követelményeket. A követelmények elfogadása, vagy elutasítása attól függ, hogy a követelmény kitől származik.

A gyermek szempontjából respektabilis személynek tekintjük azt a felnőttet, akinek követelményeit a gyermek fokozatosan magáévá teszi. Kisérletileg igazolt, hogy ez a kapcsolat kettős érzelmi kötődésű. Az interiorizáló-

dást biztosítja egyrészt az a szeretet, ami a gyermek biztonságát adja, másrészt az a félelem, hogy a szeretetet elveszíti. Ha bármelyik összetevő hiányzik az interiorizálódási folyamat nem megy végbe.

Amennyiben a szeretet kapcsolat hiányzik, akkor a hospitalizmus jelensége következik be. Az egyszemélyes felnőttkapcsolat hiánya nyílt hospitalizmusban jelentkezik, ha van kapcsolat, de rideg töréseket szenved, vagy félelem kíséri, rejtett hospitalizmus jön létre. Gyakran emocionális félreértések okozzák a hospitalizmust, amikor a kölcsönös elvárások nem teljesülnek a felnőtt és a gyermek között.

Az érzelmi kapcsolatok hiánya az oka legtöbbször annak, hogy az erkölcsi követelményeket nem teszi magáévá a gyermek. Az emocionális kapcsolatok hiánya a serdülőkorban válik problémává. A félreértés serdülőkorban lázadás, vagy más antiszociális megnyilvánulás formájában jelentkezik. A drillel nevelt gyermeknél gyakori a normák látszólagos elfogadása. Valóban csak a szabályok betartásáról, de nem elfogadásáról van szó, ami azonnal meg is nyilvánul, ha kikerül a presszió közvetlen hatása alól. A látszatmagatartást gyakran már csak a nehezen jóvá tehető következményekből ismerjük fel.

Amennyiben a másik összetevő a szeretet elvesztésének félelme hiányzik, akkor se következik be a magatartási szabályok interiorizálódása, hisz a szabályok elutasi-

tása nem veszélyezteti az egyén biztonságát.

Amint látjuk a magatartási sémák és reakciómódok mechanizmusát utánzás, azonosulás és azonosítási folyamatok formájában sajátítjuk el és a háttér az érzelmi kapcsolat adja.

Az erkölcsi szabályok kialakulásánál nagyon fontos, hogy milyen személyes környezet veszi körül a gyermeket. Fontos, hogy az első személyes kapcsolatok milyen személyiségű és magatartású felnőtthöz fűzik. Később egyre fontosabb szerepet kap az a tágas környezet is, ami körülveszi.

Duró Lajos /1972/ szerint a személyiség erkölcsi tulajdonságait befolyásoló tényezők:

- a./ a konkrét erkölcsi tapasztalatok és élmények milyensége,
- b./ az adott közösség vagy csoport általános morális atmoszférája,
- c./ az önmagunkkal szemben támasztott erkölcsi követelmények és elvárások igényszintje,
- d./ az erkölcsi tudatosság foka.

A viselkedési sémák lényegében kondicionált reflex-mechanizmusok, dinamikus sztereotípiák, amelyek sokszori ismétlés által épülnek be a személyiségbe. Sokat vitatott probléma, hogy a beépült viselkedési módok közül, melyek

adják azt a szilárd magvat, amelyek dominanciájuk révén a többi magatartási formákat is meghatározzák.

Mi a feltétele annak, hogy egy viselkedési mód dominánsná váljék. Tudjuk, ha uralkodóvá vált egy viselkedési forma, megakadályozza más etikai értékű szükségletek időnkénti szerephez jutását, így a különböző értékű magatartási megnyilvánulások folyamatos cserélődését.

Kérdés, hogyan alakul ki az önmagunkkal szemben támasztott erkölcsi követelmények, elvárások megfelelő igényszintje.

Az erkölcsi tudatosság foka milyen módon hat az igényszintre.

Külön problémát jelent, hogy az erkölcsi intellektus fejlettségének szintje milyen módon hat vissza a magatartásra.

Nagy László saját vizsgálataiból levonja azt a következtetést, hogy a 13-14 éves koru tanulók cselekedeteiben már jelentős súlya van az értelmi elemeknek.

Imre Sándor véleménye az, hogy van az egyén erkölcsi fejlődésének egy olyan foka, amelynek elérése után a cselekvésben a személyes megfontolás és elhatározás a döntő.

Vannak pesszimista nézetek is, pl. Barta Ilona azt mondja: az elmélet és gyakorlat között óriási szakadék tátong. Az erkölcsi jó és rossz ismerete még nem tart vissza a rossztól.

Cser János /1959/ véleménye szerint "az erkölcsi fo-

galmak helyes ismerete nem szükségképpen jár mindig együtt erkölcsileg helyes magatartással, illetve viselkedéssel, sőt általános tapasztalat, hogy az erkölcsileg kifogásolható személyek legtöbbször sok helyes és pontos ismerettel rendelkeznek. Mindemellett világos, hogy az erkölcsi nevelés nem nélkülözheti a helyes erkölcsi fogalmak ismeretét".

L.I. Bozsavics kifejti, hogy az erkölcsi ismeretek nem határozzák meg az ember erkölcsi arculatát, de azt is hozzáteszi, hogyha a tanuló birtokában nincsenek megfelelően általánosított és kielégítően tudatos erkölcsi képzetek és fogalmak ez zavarja őket abban, hogy megtalálják az erkölcsi magatartás helyes vonalát /L.I. Bozsavics: 1959/

N.D. Levitov is a negatív magatartás egyik okaként a nem kielégítő tudatosságot a formális normaismeretet emeli ki.

Piaget szerint /1935/ "Külső parancsok útján is erkölcsös magaviseletre lehet a gyermeket szoktatni, de így nem érleljük ki benne azt az erkölcsi felfogást, amely képessé teszi őt arra, hogy maga oldja meg az élete során fel-fel bukkanó lelkiismereti konfliktusokat. Hogy ennek is megfelelhessen, autonóm erkölcsi ismereteket kell benne megteremteni."

Ismert, hogy az erkölcsi ismeretek nem közvetlenül

realizálódnak a magatartásban, nem szükségszerűen hatnak a magatartásra direkt pozitív, vagy negatív módon. Azt is tudjuk, hogy az erkölcsi magatartás fejlesztésében az erkölcsi ismeretek fejlesztése nélkülözhetetlen.

Az erkölcsi intellektuson értjük: a./ az erkölcsi fogalmi és normaismeretek, b./ az erkölcsi ítélőképességet és értékelőképességet, c./ a morális gondolkodást. Az erkölcsi intellektus magába foglalja az erkölcsi ismereteken kívül az erkölcsi ismeretekkel való művelet végzést is.

Az erkölcsi tudat nemcsak képzetek, fogalmak, nézetek ismeretét jelenti, hanem meghatározott érzelmek és törekvések rendszerét. Az erkölcsi arculat kialakulásában az érzelmi nevelésnek fontos szerepe van, különösen a gyermek életének első időszakában. Az alapnormák, alapszabályok elfogadtatásában, amikor még értelmileg nem tudja felfogni és megítélni egy követelmény helyességét. Amikor még a következtetések rendszere nem segíti a megítélésben. A gondolkodásának fejletlensége miatt nem várhatjuk el a megfelelő végkövetkeztetések levonását. Az életkor növekedésével az értelmi fejlesztés és tudatosítás szerepe egyre inkább előtérbe kerül.

A német W.Vier /1963/ az erkölcsi ítélőképesség és magatartás közötti kapcsolatot elemezte. A vizsgálatai során morális konfliktusok módszerét alkalmazta az ítélőképesség így feltárt sajátosságait összevetette a tanul-

mányi eredményekkel. Ennek során azt tapasztalta, hogy a fejlett ítélőképesség magasabb tanulmányi eredménnyel jár együtt. Ezt azzal magyarázta, hogy azok a tanulók, akik jobban ismerik az erkölcsi normákat érzelmileg is jobban átélik őket és nagyobb felelősséggel cselekszenek, aminek következtében a tanulásbeli magatartásuk is megváltozik. Ennek eredményeként az iskolai eredményeik is jobbak. Fordítva is nézhetjük a magasabb értelmi szint, ami a jobb tanulmányi eredményt biztosítja az erkölcsi ítélőképességnél is egy magasabb szintet eredményez.

A felnőtt személyiség érettségének kritériumai

Az érettségnek biológiai, társadalmi, jogi, pszichológiai megközelítése van. Az egyik területen bekövetkezett érettség nem feltétlenül jelenti a másik terület érettségét is. Annak ellenére, hogy az egyes területek érettsége nem egyszerre következik be feltételezik egymást. A biológiai érettség pl. feltétele a társadalmi érettségnek. Az egyes területen elért fejlettség meghatározza, hogy a személyiség milyen feladatok végzésére, vállalására alkalmas. Minél fejlettebb egy társadalom, annál magasabb iskolázottságot követel a munkavégzés az adott társadalomban. Ennek megfelelően a biológiai és társadalmi érettség között annál nagyobb eltolódás jön létre.

A jogi normák sok tekintetben figyelembe veszik a biológiai és társadalmi érettség határát, de nem követik elég rugalmasan a bekövetkezett változásokat. A házasságkötés időpontjának jogi lehetősége, ami elsősorban a biológiai érést tekinti alapnak, nem veszi figyelembe a társadalmi feltételeket. Hazánkban a fennálló jogrend szerint házasságot köthet az a férfi aki a tizennyolcadik és az a nő aki a tizenhatodik életévét betöltötte. A gyámhatóság engedélyt adhat a férfiaknak 16 éves kortól és a nőknek 14 éves kortól a házasságkötésre. A 14 éves kortól engedélyezett házasságkötések, amelyek már egybeesnek a gyámügyi gyakorlattal is nem veszik figyelembe, hogy

16 éves korig tankötelezettség van Magyarországon.

Új törvények születnek, amelyek fokozzák az egyéni felelősséget. Az új lehetőségeket ismerve fel kell hívni ismét a figyelmet az egyén fejlettségének életkorral való összefüggésére.

A különböző szerzők egyetértenek abban, hogy bizonyos kritériumokat kell összeállítani, ha meg akarjuk ítélni, hogy a személyiség fejlettsége milyen stádiumban van. Így a felnőttiségnek is vannak ilyen meghatározói. Különböző szerzők mást-mást tekintenek döntőnek, amikor ezt a határköveket megvonják, általában nem ellentétesek. egymással ezek a követelmények, csupán különböző vonatkozásokat emelnek ki.

D. Rogers: /1970/ Az ifjúkor lélektana c. művében a következő módon foglalja össze a felnőttiség kritériumait:

1. Az az ifju mondható érettnek, aki megtalálta az egészséges csatornákat érzelmei kifejezésére, de azokat egyuttal ellenőrizni is tudja a kívánt mértékben.
2. Megtanult szembenézni a valósággal.
3. A valósággal való szembenézés megfelelő alkalmazkodást igényel, képes erre az alkalmazkodásra.
4. Olyan életmódot hozott létre, amely megegyezik saját képességeivel. Tudatában van önmagának.
5. Érvényesíteni tudja egyéni képességeit. Megszerzett szakértelmét kamatoztatni képes.

6. Elérte a nagykorúságot, kialakult felnőtt személyisége van és eredeti önmeghatározást fejlesztett ki a maga jogán, a gyermekkori otthonon kívül.
7. Megtanulta, hogy sikeresen játszon felnőtt szerepeket a szexus, a hivatás és a társadalmi csoportok területén. Kielégítő kapcsolatokat létesít saját nemével és a másik nemmel, kifejlesztette a szülői érzelmet, illetőleg az érdeklődést a következő nemzedék létrehozása iránt. Sikeresen megkezdett egy élethivatást. Vannak jó barátai, de nem lojális irántuk szolgai módon, megtalálta a maga helyét a társadalomban.
8. Meghatározza a maga viszonyát a világhoz, ésszerű erkölcsi kodexet és életfilozófiát fejlesztett ki. /1970/

Röviden így foglalhatnánk össze azokat a kritériumokat, amelyekkel az egyénnek rendelkeznie kell ahhoz, hogy érettnak tekinthessük.

Általános nézet az is, hogy az érettséget egyszer s mindenkorra valósítjuk meg. A tapasztalat azonban az, hogy az egyes területek érettsége között eltolódás jöhet létre. Az egyén megőriz magából valamit felnőtt korában is a gyermekből, és az ifjúból. Előfordulhatnak regressziók is az é-

rett egyedben, de ezek nem szükségszerűek és nem gyakoriak.

A bizonytalanság az érettség életkori meghatározásánál abból adódik, hogy a felnőttkor fogalma nem nyugszik egységes logikai alapon. Például más a megítélés a férfiak és a nők esetében is. Más attól függően, hogy milyen munkát végez, milyen a társadalmi helyzete.

Az érettség bekövetkezése az egyes funkcióktól függően eltéréseket mutat. Más-más életkorban következik be az érettség a testi növekedés, a tanulási képesség, a szexuális viselkedés, a végrehajtóképesség területén. A biológiai érés általában feltétele a társadalmi érésnek, ezért az egyes területek közötti eltolódás, már magában megszabja ezeken a területeken a felnőtt-státus elérését.

Nagyon gyakran a felnőttek neheztik meg a fiatal társadalmi érettségének elérését. Elvárják tőle, hogy gyorsan szabaduljon meg a gyermekies magatartástól és tanusítson felnőtthez méltó magatartást, ennek érdekében különböző szankciókat alkalmaznak. Ezzel akarják sürgetni a folyamat minél gyorsabb bekövetkezését. A stabil társadalmi célkitűzések követésére a szankciók intenzitásának növelésével, illetve gyakran büntetésekkel kényszerítik a fiatalot. Ugyanakkor félnek az önállóság bekövetkezésétől és nem akarják tudomásul venni azt, hogy gyermekeik már önálló életvezetésre képesek, mert ezzel elveszítik egyéni fontosságukat és elismerik saját megöregedésüket.

Megnehezíti a fiatalok alkalmazkodását az is, hogy a felnőtt követelményrendszer rendkívül heterogén és a mindennapi magatartás értékelése nem egységes. Az iratlan szabályok elsajátítása is hozzátartozik a felnőtt differenciált viselkedéséhez, de a felnőtt nem segíti egyértelműen ezek elsajátítását. Hosszadalmas bonyolult alkalmazkodást igényel ezeknek a viselkedési módoknak a felfogása és betartása.

Azt a tényt, hogy a fiatal felnőtté érett nemcsak a felnőtt veszi észre nehezen, de gyakran maga a fiatal is. A személyiségbe bekövetkezett változások olyan lassan és fokozatosan következnek be, hogy ezt nehéz érzékelni. Ritka eset, hogy a fiatal hirtelen rádöbben arra, hogy felnővekedett. Az önfelfogás normál esetekben lassan alakul ki. Néha a fiatal maga is késlelteti annak tudomásulvételét, mert számára kellemetlen következményekkel jár. Itt is különbség van a két nem között, amíg a férfiak szinte egyértelműen várják a felnőttiséget mert részükről a felnőttiség függetlenséget és teljes önállóságot jelent. A lányokat gyakran nehéz választás elé állítja. A hivatás gyakorlását az ottani teljes értékű munkát, még mindig nehezíti a feleség és anya szerep egyidejű vállalása.

A felnőttkor elérését megkönnyíti ha a fiatalnak módja van a felnőtt szerepek gyakorlására. Jelenlegi kulturánk az itt meggyökerezett hagyományok nem kedveznek a felnőtt

szerepek elsajátításának. Különösen akkor, ha a fiatal hosszú ideig iskolai szituációban él. Külön kell tehát választani a várható társadalmi érettség elérésének szempontjából azokat, akik az általános iskola elvégzése után kereső foglalkozást folytatnak, azokat, akik valamilyen szakma elsajátítása után válnak önálló keresővé és azokat, akik még 22 éves korban is valamilyen szervezett oktatásban vesznek részt. Ugy tűnik, hogy azok a fiatalok, akik az általános iskola elvégzése után azonnal munkába állnak a felnőtté válás szempontjából nagyon előnyös helyzetbe kerülnek. Figyelembe kell azonban vennünk, hogy a munkavégzés mellett az értelmi tényezők is befolyásolják a felnőtt-státusz elérését. Hazánk társadalmi rendjéből következik, hogy fiataljainknak lehetősége van a tanulásra. Hazánkban általában csak azok a fiatalok nem tanulnak tovább, akik az általános iskolában nagyon gyenge eredményt értek el, vagy nem is végezték el azt. A gyenge tanulmányi eredményük közül is azok, ahol a szülők anyagi, vagy egyéb megfontolások alapján nem akarnak még 3 évig a fiatal iskoláztatására költeni. Az anyagi háttér és a rendezetlen családi háttéren kívül a lakóhely játszik még gyakran akadályozó tényezőként szerepet. A fiúk és leányok megítélésének kettőssége ezen a téren is megmutatkozik.

A fiukat a régi hagyományok alapján másként itéli meg a család és szinte minden esetben vállalják a szak-

ma elsajátításával járó anyagi áldozatokat. Ha egy fiu nem rendelkezik szakmával annak vagy települési, vagy magatartási oka van.

Lényeges eltéréseket tapasztalunk a települési viszonyoktól függően. A helyi és társadalmi tradíciók erősen éreztetik hatásukat ezen a téren is.

Tehát a munkavégzés mint személyiséget fejlesztő tényező pozitív irányban befolyásolja a felnőtté válás folyamatát a negatív környezetű háttér a gyenge tanulmányi eredmény ellenkező irányu hatást fejt ki. Ezeket azért kell kihangsúlyozni, mert vizsgált fiataljaink ilyen körülmények között ilyen környezeti háttérben élnek.

A serdülőkort az ifjukur követi, ami még minden szempontból átmeneti és előkészítő időszak. " Az ifju a jövő jegyében él, a jelen az ő szemében csupán felkészülés egy másik később elkövetkező igazi életre. Az ifjukori tudatnak ez a sajátossága megkönnyíti a kellemetlenségek elviselését, de együttjárhat a felelősségérzet fogyatékoságával is." /I.SZ. Kon.: 1969/

A fiatalok házasságának értelmi fejlettségének
vizsgálata

/Raven-teszt alapján/

Az értelmi képesség megállapításának sokféle megközelítése lehetséges. Vizsgálhatjuk az általánosan nyújtott teljesítményt és annak színvonalát, vizsgálhatjuk az egyén életvezetését, annak stílusát és eredményességét, a munkában elért eredményeit és így tovább.

Gyakori módja a képességvizsgálatnak, hogy valamilyen teszt eljárás segítségével állapítják meg az egyén teljesítményének szintjét és ebből következtetnek a lehetőségeire. Az egyes területeken elért teljesítmény nagymértékben függ attól, hogy milyen jellegű tesztet alkalmazunk. Más eredményekhez jutunk, ha verbális feladatokat tartalmazó teszteket használunk, mintha a térbeli viszonyok felfogása, vagy a motoros reakciók dominálnak az eljárás során. "Minden intelligencia-teszt ugyanis konkrét képességek révén méri az intelligenciát, tehát az intellektuális képességek bizonyos kombinációját, típusát kapjuk e vizsgálatok egyik eredményeként."

/Kun M-Szegedi M: /1972/

A vizsgálatok igazolják, hogy bizonyos közös elemek kiemelhetők ezeknél az eljárásoknál és ebből indultunk ki, amikor vizsgálataink eredményeit néztük. Minden intelligencia mérés végsősoron minősítés, amely fényt derít a vizs-

gált személy többé-kevésbé tartósan jellemző értelmi állapotára, adottságaira. Amikor egy eljárással számszerűen kifejezzük a vizsgált személy intellektuális teljesítményét azt is tudjuk, hogy az intellektuális teljesítményt a szűkebb szociális miliő jelentősen befolyásolja. Ezért ismét hivatkozni kívánunk vizsgáltjaink családi körülményeire, annak hátrányos voltára. Ez a körülmény egyrészt a megvizsgáltak tanulásra való beállítódását hátráltatta, másrészt az érdeklődés irányát jelentősen motiválta és egy sajátos igényszintet alakított ki. A családok alacsony iskolázottsága, munkakörülményei szintén negatív irányba befolyásolták a teljesítményt. Az intelligencia-vizsgálatoknál elért teljesítményt a vizsgált személyek iskolai végzettsége, jelenlegi foglalkozása, az a település ahol él /város, falu, tanya/, is nagymértékben módosítja.

A legkülönbözőbb intelligencia-tesztek megegyeznek abban, hogy az intelligenciát a következő osztályokra bontják:

1. Értelmi fogyatékos;
2. Igen alacsony intelligencia, határövezet;
3. Átlagalatti, alacsony intelligencia;
4. Átlagos, vagy normál intelligencia;
5. Átlag feletti, vagy magas intelligencia;
6. Igen magas, kiemelkedő intelligencia;
7. Extrém magas, zseniális intelligencia

Különböző intelligencia-tesztek IQ értékeinek

beosztása a 7- es csoportosítás alapján:

/Kun M. - Szegedi M. 1972/

Fenti osztály- zatok szerint:	Terman IQ- érték:	Wechsler IQ érték:	Százalékos előfordulás:
1.	70 alatt	68 és kevesebb	2,15
2.	70-80 között	69-79	6,72
3.	80-90 -"-	80-90	16,13
4.	90-110 -"-	91-109	50,00
5.	110-120 -"-	110-120	16,13
6.	120-140 -"-	121-130	6,72
7.	140 felett	131 felett	2,15

A Raven teszt elsősorban az átlagos feladatmegoldó intelligencia mutatójának tekinthető. Magas értékei új feladatokhoz való biztos alkalmazkodást, tanulási képességet, mentális önszabályozást jeleznek. Ha a Wechsler és Raven értékeknél kapott ponteredményeket összevetjük a 16-28 éves korosztálynál a kettő aránya a következő:

Raven IQ	Wechsler IQ
100	105
112	120
122	135

A hazai tapasztalatok szerint a Raven vizsgálatoknál a normális átlagövezetnek a 91-110 közötti pontértékek felelnek meg és a megvizsgáltak 66 %-a átlagosan ebbe az övezetbe esik.

A Raven-teszt alkalmazásánál a teszt azon előnyét használtuk ki, hogy az értékek kevésbé függnék az iskolázottságtól és a nyelvi készségtől, mint az ismert többi eljárásnál. Hátránya viszont, hogy az egyes területeket nem bontja külön és így nem derül ki, hogy melyik területek elmaradása miatt kapunk alacsony értéket.

Vizsgálatainknál arra a kérdésre kellett válaszolni, hogy a fiataalkoru rendelkezik-e a házasságkötéshez ^{szükséges} V értelmi fejlettséggel. A házasságkötéshez szükséges értelmi fejlettség nem azonos a gondolkodás egy meghatározott szintjével, de nem köthető szigoruan meghatározott IQ értékhez sem. Ennek ellenére az intelligencia vizsgálatot indokolja az a tapasztalat, hogy az átlag alatti alacsony szint akadályozó tényezőként hat a viselkedésre.

Gyakorlatban a legtöbb intellektuális tevékenység specializált és nem specializált szellemi képességek kölcsönhatásából alakul ki. A problémamegoldási helyzetek még abban az esetben is ha azok rutinmegoldásnak tekinthetők az embertől nem pusztán azt kívánják, hogy tapasztalatait mechanikus módon alkalmazza, de azt is, hogy felfogja a helyzet értelmét, jellemzőit és a legésszerűbb megoldásokat alkalmazza. Az összefüggések megtalálása új feladatokhoz való biztos alkalmazkodásnak elengedhetetlen feltétele bizonyos értelmi szint. A legtöbb begyakorolt cselekvés szellemi folyamatokat épít magába, vezérelveket a cselekvéshez, bizonyos kritériumokat a művelet értékelé-

sére. A gondolkodási folyamatok akkor játszanak fontos szerepet a művelet végzésnél, amikor a rutint elsajátítjuk. A gondolkodás teszi lehetővé, hogy az egyén tevékenységét összhangba hozza a változó körülményekkel és a begyakorolt műveleteket ésszerűen felhasználja. Fiatalabb korban, amikor a tapasztalat hiányzik, még nagyobb jelentősége van a felfogóképesség frissességének és a gondolkodás rugalmasságának.

Vizsgáltjaink iskolázottságának alacsony színvonalára és az elért tanulmányi eredményük eleve arra utal, hogy a gondolkodás vizsgálatánál elért eredmények sem lesznek magasak.

A Rawen teszt hazai alkalmazása bizonyos tapasztalatokat ad ahhoz, hogy vizsgáltjaink eredményeivel összevetve következtetéseket vonjunk le. A Rawen teszttel végzett hazai felmérések szerint, az összes megvizsgáltak 66 %-a az átlagövezetbe tartozik. Az általunk vizsgált fiataloknál csak 50 % esett a 91 - 109-ig pontszámot elérték csoportjába, és itt is a többség 100 körüli pontértéket mutatott. A fiatalok házasulandók 45 %-a a 80-90 pontig terjedő alacsony, átlag alatti intelligencia övezetbe esett és 5 % a határövezetbe. Átlag feletti intelligencia értékkel egyetlen esetben sem találkoztunk.

A kapott eredményekből nem akarunk messzemenő következtetéseket levonni, tudva azt, hogy az intelligencia

Vizsgálatok eredményeit környezeti tényezők milyen lényegesen befolyásolják. Ez érvényes még az általunk használt, viszonylag absztrakt vizsgálat esetén is. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a gyakorlati ismeretek és a gyakorlati élet során szerzett tapasztalatok az életben való eligazodást segítik. Vizsgáltjaink ezen a téren valamivel jobb szintet mutatnak. Amikor véleményezzük fiataljainkat és megállapítjuk, hogy rendelkeznek-e a házasságkötéshez szükséges értelmi fejlettséggel, akkor az intelligencia-vizsgálatnál kapott eredményt egyik összetevőnek tekintjük. A vizsgálatokat mindig kiegészítjük anamnézissel és exporatióval és más adott esetben szükségesnek tartott egyéb vizsgálatokkal is.

III.

VIZSGÁLATI EREDMÉNYEK A FIATALKORU HÁZASULANDÓK ÉS
FŐISKOLAI HALLGATÓK ERKÖLCSI FELFOGÁSÁRÓL

A fiatalok házasságkötő és főiskolai hallgatók
erkölcsi fogalmainak és ítéleteinek vizsgálata

Az erkölcsi fogalmak és ítéletek vizsgálatára kérdőíves módszert alkalmaztunk, ahol felhasználtuk Piaget kutatásait. A kérdőíves vizsgálatok egyénenkénti exploratívval ellenőriztük és egészítettük ki. A 185 fiatalok és 150 főiskolai hallgató vizsgálatánál az alábbi kérdőívet használtuk: /A vizsgált főiskolai hallgatók az 1972-73. tanévben voltak első évesek./

K É R D Ő I V

Fiu:..... Lány:..... Életkor:.....
Iskolai végzettség:.....

- I. Az osztály vizsgára készül. Az egyik fiu a folyosón talál egy papírlapot, amelyet a tanár vesztett el. A lapon a másnapi vizsgakérdések és a helyes válaszok vannak kidolgozva.

Mi a helyes magatartás a fiu részéről ? Mit csinálnál ?

- 1/ megtartja a lapot magának és nem szól senkinek,
- 2/ figyelmezteti a tanárt és visszaadja neki a lapot,
- 3/ odaadja a lapot társainak is.

- II. Egy ipari tanuló elkésett a munkahelyéről, mert elaludt. Félt a büntetéstől, ezért azt mondta, hogy azért

készt el, mert otthon csőrepedés volt és az egész lakást elöntötte a víz. Igen ám, de amíg a munkahelyén dolgozott, otthon valóban csőrepedés keletkezett és elöntötte a víz az egész lakást.

Hazudott-e a fiu ? Nem - igen.

III. Az egyik intézeti csoport azt a munkát kapta, hogy 10 mázsa tűzfát vágjon fel kisebb darabokra. A nevelő a csoport tagjai között egyformán osztotta fel a munkát, de az egyik fiúnak, aki jóval erősebb volt társainál, nagyobb halom fát jelölt ki felvágásra. Ítéld meg a nevelő eljárást, igazságtalan volt-e vagy igazságos és miért.

Mi a helyes magatartás a fiu részéről ? Te mit csinálnál ?

- a/ megtagadja a többletmunkát,
- b/ elvégzi a többletmunkát, mert a nevelő utasította,
- c/ szívből elvégzi a többletmunkát, mert ő erősebb és többet bír mint társai,
- d/ ha más megoldást tartasz jobbnak, mondd meg.

IV. Szerinted mi egy ember életében a legfontosabb a felsoroltak közül. A fontossági sorrendet jelöld !

- 1..... sokat utazzon,
- 2..... nyugodt otthona legyen,
- 3..... sok pénze legyen,
- 4..... sikerei legyenek a szerelemben,

- 5..... művelt és képzett legyen,
- 6..... izgalmas kalandokban vegyen részt,
- 7..... megfelelő hivatása, munkaköre legyen,
- 8..... jó barátai legyenek,

A magad számára milyen sorrendet választanál ? Más kívánságokat is mondhatsz.

V. A következő két történetben melyik fiu magatartását tartod erkölcsileg elítélendőbbnek ?

- 1. A munkacsoport normában dolgozott és nagyon elmaradtak a terv teljesítésében. Az egyik fiu szabad idejében is bement a műhelybe dolgozni, munka közben rövidzárlatot csinált és kiégett egy 300 Ft értékű berendezés ?
- 2. Egy másik munkacsoportban tudták, hogy műszaki hiba esetén, amíg a javítás tart szabadságot kapnak. Az egyik fiu futballista volt és fontos mérkőzésre készülődtek. Részt akart venni a délelőtti edzésen, ezért kiégetett egy 15 Ft értékű csatlakozást. Így csak másnap lehetett folytatni a munkát és ő részt vehetett a csapata számára fontos edzésen.

VI. Gábor és Klári hosszú idő óta járnak együtt és el is jegyezték egymást. Egyszer azonban egy rendezvényen Gábor megismerkedett Zsuzsával és beleszeretett.

a/ Mi a helyes magatartás Gábor részéről ?

- 1. Nem szól Klárinak, hogy ne okozzon neki fájdal-

mat, de nem találkozik többet Zsuzsával,
Klárival marad, mert már elkötelezte magát.

2. Mindent őszintén elmond Klárinak, szakít vele és Zsuzsával jár.
3. Nem szól Klárinak, hogy ne okozzon fájdalmat, de titokban találkozik Zsuzsával.
4. Mindent őszintén elmond Klárinak és rábizza a döntést.
5. Egyéb, jobb megoldás, mint a fentiek.

b/ Mi a helyes magatartás Zsuzsa részéről ?

1. Titokban találkozik Gáborral,
2. Miután megtudta, hogy Gábornak menyasszonya van, nem hajlandó vele többet találkozni.
3. Arra kéri Gábort, hogy mondjon el mindent őszintén Klárinak és szakítson vele, ők pedig járjanak együtt, hiszen szerelmesek egymásba.
4. Más egyéb, jobb megoldás, mint a fentiek.

A kérdéseket minden vizsgált személynek egyénenként adtuk fel és a kapott válaszokat rögzítettük.

Az első kérdésnél abból indultunk ki, hogy az erkölcsi ítélőképesség és értékelőképesség hatással van a magatartásra, egy fejlettebb intellektus magasabb szinten képes értékelni az erkölcsi normákat és ez kihat viselkedésére is.

A személyiségfejlődés egy adott szintjén döntő jellegű, hogyan viselkedik mellérendelt, fölé rendelt helyzetben az egyén. Milyen mértékben vállalja a társadalmilag előírt normák teljesítését. Az exponált szituációra adott válaszokat az 1. sz. tábla tükrözi.

I. kérdéshez

A szolidaritási kérdésre adott válaszok esetekben és %-ban

	15-17 évesek		17-18 évesek	
	eset	%	eset	%
I. Asszociális válasz	2	2,08	2	2,24
II. Felnőtt szolidaritás	90	93,75	85	95,50
III. Társszolidaritás	4	4,16	2	2,24
Összesen:	96	100,00	89	100,00

1. sz. táblázat

Az első kérdésre adott válaszokat korcsoportonként is felbontottuk és összehasonlítottuk annak vizsgálására, hogy milyen módon tükröződik az életkor a normákhoz való viszonyulásban.

A következő életkor szerint eltérés mutatkozott. A fiatalabb korosztálynál a társszolidaritás kétszeres, az idősebb korosztályhoz képest. /Ez felhívó jellegű/. Azt várnánk, hogy az életkorral nő a normákhoz való helyes viszony, amit a vizsgálat is bizonyít majd. A fiatalabb korosztály még közel van az iskolai szituációhoz, vagy benne él, s ezért nehezen tudja függetleníteni magát ettől a helyzettől. A körülmények megszabják ítéleteiket. Ebben az esetben nem az életkornak, hanem a közvetlen környezeti hatásnak van döntő jelentősége. Ezt a tényt különösen alá támasztja az, hogy a főiskolai hallgatók vizsgálati anyaga hasonló összefüggéseket mutat. A főiskolásoknál az életkor emelkedésével nem csökkent, hanem ugrásszerűen megnőtt a társszolidaritási arány.

I. kérdéshez

A szolidaritási kérdésre adott válaszok esetekben és
%- ban főiskolai hallgatóknál

	Saját megoldás		Társadalmilag helyes megoldás	
	eset	%	eset	%
I. Aszociális válasz	4	2,66	-	-
II. Felnőtt szolidaritás	73	48,66	148	98,66
III. Társzolidaritás	50	33,33	2	1,33
IV. Egyéb megoldás	23	15,33	-	-
Ö s s z e s e n :	150	100,00	150	100,00

2. sz. táblázat

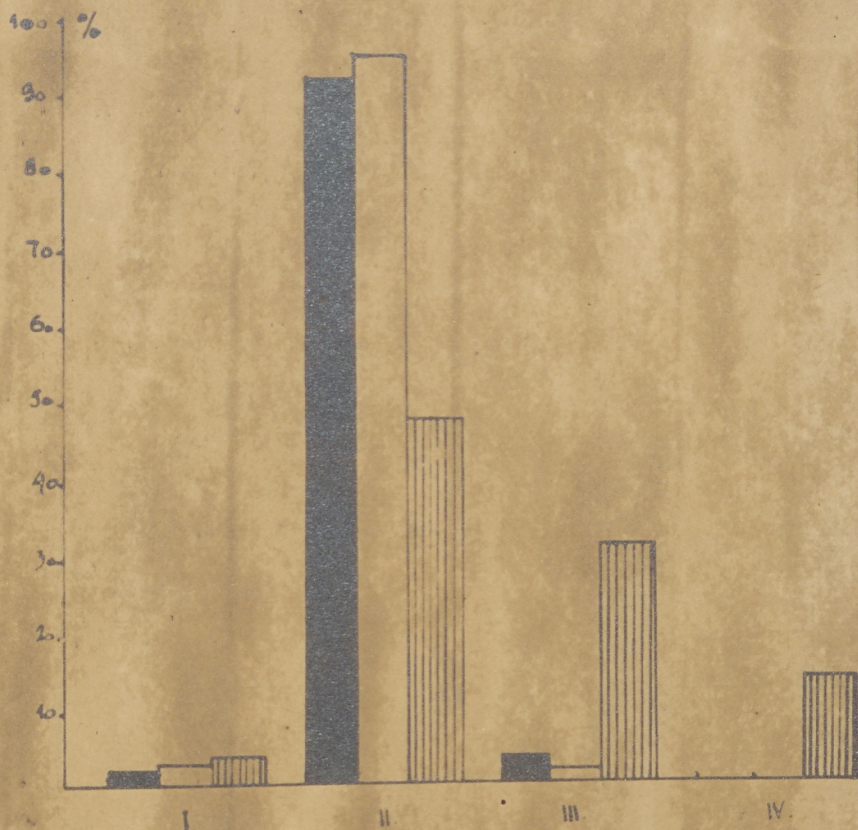
A főiskolai hallgatók társzolidaritási válasza 33,33 % magában is magas, de ha az egyéb megoldás válaszait is megnézzük, ami egy differenciáltabb társzolidaritást tükröz, határozottabb szembehelyezkedést a felnőttel, akkor az eredmény még meglepőbb . A válaszok összesen 48,66 %- ban ezt tükrözik. Az egyéb válaszok így hangzottak "Társainak is megmutatja és aztán visszaadja a tanárnak". Beszélgetésnél azzal indokolták ezt a választ, ha nem adja vissza a tanárnak, úgy az észreveszi, hogy elvesztette a kérdést és újra írja. Ezekből világosan kitűnik, hogy két tábor áll egymással szemben, és ez megszabja magatartásukat. Hozzá kell tenni, hogy

98,66 %- ban tisztában vannak a helyes, a társadalmilag elfogadott normával.

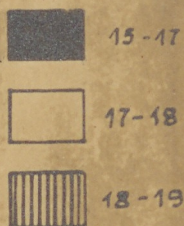
Ebből is világosan látszik, hogy a norma ismerete az erkölcsi tudatosság nem szabja meg egyértelműen a magatartást. Ha a magatartással való kapcsolat morális összefüggéseinek belátása elmarad, akkor a viselkedés nem követi a normát. Ez akkor nyer különös megvilágítást, ha figyelembe vesszük, hogy a kontroll-csoport tagjai tanárjelöltek, főiskolai hallgatók.

Szolidaritási próba adatai a három korcsoport összehasonlításában

I. kérdéshez

1. sz. grafikon

- I. antiszociális válasz
- II. felnőtt szolidaritás
- III. társasolidaritás
- IV. egyéb megoldás

Az 1. sz. grafikon szemléletesen mutatja az első kérdésre adott válaszok életkor szerinti megoszlását.

A második kérdésnél azt vizsgáltuk, hogy világosan felismerik -e a megtévesztési szándékot az ítélkezésben. Általában megfelelő fejlődési szakaszon következik be a tévedés elkülönítése a hazugságtól. Ugyan így megfelelő érettség szükséges ahhoz, hogy a hazugságnál az indítékokat figyelembe tudja venni az egyén. A szándék, mint indíték, ennek pozitív vagy negatív volta és mérlegelése értelmi kritérium. A szándék függetlenítése az eredménytől jelenti azt az előrelépést, amit fontos döntéseknél, ítélkezéseknél mérlegelni kell. Fontos kritérium, egy-egy erkölcsi cselekvés megítélésénél, hogy a fiatal rendelkezik -e ezzel az elkülönítési képességgel.

A vizsgálatunknál azt tapasztaltuk, hogy lényeges %-osan is kimutatható eltérés életkor szerint nincs. A 15-16 éves fiatal általában már rendelkezik ezzel a gondolkodási képességgel, ami az ilyen jellegű differenciáláshoz szükséges, ha nem rendelkezett akkor a vizsgálat populációjában 18 éves korig már nem következett be ezen a téren lényeges változás.

II. kérdéshez

Hazugságfogalom fejlettsége esetben és %- ban.

	15-17 évesek		17-18 évesek	
	eset	%	eset	%
Megfelelő válasz	81	84,37	76	85,39
Bizonytalan válasz	6	6,25	5	5,62
Retardált válasz	9	9,37	8	8,98
Ö s s z e s e n :	96	100	89	100

3. sz. táblázat

Közel azonos arányban adtak megfelelő válaszokat a bizonytalan és a retardált válaszok aránya is hasonló mind a két korcsoportnál. A megfelelő válaszoknál az 1 %-os emelkedés nem tekinthető életkori függvénynek. Megítélésünk szerint azt inkább értelmi, mint életkori különbségek okozzák. Tekintettel a vizsgálatok iskolázottságára vizsgáltjaink körülbelül 12 %-a nem rendelkezik általános iskolai végzettséggel, ugyan csak erre utal az intelligencia vizsgálat eredménye is. Ha a főiskolai hallgatók eredményeit vetjük össze ezekkel az eredményekkel, ez a feltevés még inkább megerősödik.

II. kérdéshez

Hazugságfogalom fejlettsége esetben és %- ban főiskolai hallgatóknál

	eset	%
Megfelelő válasz	147	98
Retardált válasz	3	2
Bizonytalan válasz	-	-
Ö s s z e s e n :	150	100

4. sz. táblázat

A főiskolai hallgatók szinte 100 %- osan megfelelő választ adnak erre a kérdésre a 2 %- os retardált válasz az előző korcsoport 15 %- os nem megfelelő válaszával szemben szinte elhanyagolható.

Egy év életkori eltérés az előző korcsoportnál csak 1 %- os javulást eredményezett. Ebből is látszik, hogy itt az iskolázottság és az eltérő IQ értékek adják a különbséget. A fiatalok általánosan alacsonyabb értelmi nivója mutatkozik meg, ami egyéb döntéseknél is megfigyelhető.

A harmadik kérdés az előző kérdés kontrollja, de magasabb szinten. A különbség elsősorban abból adódik, hogy gyakorlatibb jellegű a kérdés és a konkrét tapasztalat az átélés erősebben befolyásolja a válaszokat. "Velem is megtörtént, vagy megtörténhet", "nekem is feladatomban lehet ilyen feladat megítélése". Erre a kérdésre adott válaszok esetén nehezebben tudja elszigetelni magát az egyén, nehezebben tér át az elméleti megoldásra. Nagyon meglepő a válaszok alakulása is.

III. kérdéshez

Az igazságosság fogalmának fejlettsége esetben és %-ban

	15-17 évesek		17-18 évesek	
	eset	%	eset	%
Igazságos	27	28,12	21	23,59
Igazságtalan	69	71,87	68	76,40
Bizonytalan	-	-	-	-
Összesen:	96	100	89	100

5. sz. táblázat

A táblázatból látszik, hogy életkor szerint nem történik az igazságosság fogalmának megítélésénél előrelépés, sőt 5 %-os romlás tapasztalható. Ahogy az előző kérdésnél a konkrét élethelyzet az iskolai környezet befolyásolta a döntéseket, ebben az esetben a munkábaállás mint új élethelyzet jelentkezik. Az egyén-

lő munkáért egyenlő bér elve megszabja a válaszokat is. Gyakran indokolják is válaszukat. "Az erősebbnek is annyit kell dolgoznia, mint a többinek" - "együtt dolgoznak azonos mennyiséget kell elvégezniök" - "ha ő akar, akkor segíthet a többinek".

III. kérdéshez

Az igazságosság fogalmának fejlettsége esetben és %-ban
főiskolai hallgatóknál

	eset	%
Igazságos	70	46,66
Igazságtalan	80	53,33
Bizonytalan	-	-
Ö s s z e s e n :	150	100

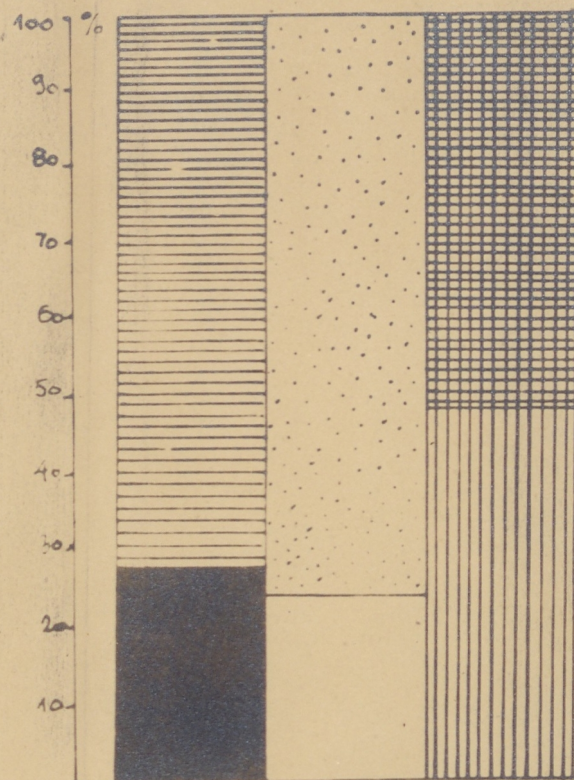
6. sz. táblázat

A főiskolai hallgatóknál alacsony a helyes válaszok száma. Ez annál inkább meglepő, mivel későbbi munkájukban egyik alapvető feladat lesz, hogy egyénenként differenciáljanak, hogy ne hozzanak létre egyenlőséget. Aki többet bír attól többet követeljenek saját személyiségének kibontakozása érdekében. A helyes válaszok aránya kétszeresére nő a főiskolai hallgatóknál, de ebben az esetben nem életkori összefüggésről van szó.

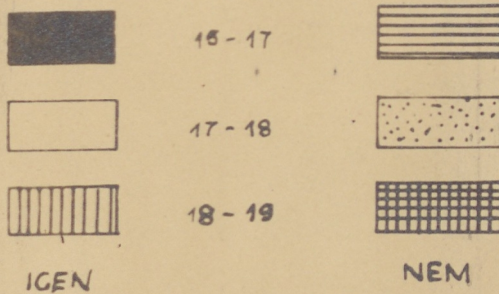
Felhívó jellegű a helytelen válaszok aránya ennél a csoportnál. Ez a csoport végig iskolai szituációban élt. Ennek a kérdésnek a megvizsgálását különösen fontosnak találjuk a négy főiskolai év elteltével. Kíváncsiak vagyunk, hogy az a körülmény, hogy a gyakorlati tanításai során maga is hasonló helyzetbe kerül, hasonló döntéseket kell hoznia, milyen mértékben változtatja meg a válaszok arányát.

Az igazság fogalmának fejlettsége a három korcso-
portnál

II. kérdéshez

2. sz. grafikon

A kérdés második része arra vonatkozik, hogy adott esetben egyénileg hogyan viselkednének, milyen módon oldanák meg a konfliktust. A kérdés azt vizsgálja, hogy az egyéni motivumok hogyan alakulnak. A harmadik választ ítéltük megfelelőnek, bár az elsőből következik, ha igazságtalannak tartanak egy eljárást ez megszabja a megoldást is.

III. kérdéshez

Saját várható magatartása esetekben és %-ban

	15-16 évesek		17-18 évesek	
	eset	%	eset	%
Agresszív válasz	-	-	4	4,49
Komformista válasz	26	27,08	28	31,46
Megfelelő válasz	70	72,91	57	64,04
Más megoldás	-	-	-	-
Összesen:	96	100	89	100

7. sz. táblázat

Az összehasonlításnál meglepődve tapasztaltuk, hogy az életkorral nem emelkedett a megfelelő válaszok száma, hanem romlott. Csaknem 8 %-os volt a romlás. Amíg a fiatalabb korcsoportnál nem találtunk agresszív megoldást, az idősebb korcsoportnál 4,5 %-os volt ez a válasz. Az idősebbek már úgy reagál-

tak "ha igazságtalannak tartok egy eljárást, azt nem kell teljesítenem". Az ilyen jellegű következtetést nem tekinthetjük egyértelműen negatívnak, mert jelentheti, már az önmaga vállalását az igazságért való kiállást. "Nem volt ugyan igazságos az eljárás, de mivel erősebb vagyok a többiekénél elvégzem a munkát" válaszolták a főiskolai hallgatók. A főiskolai hallgatóknál 85,33 %- a helyesen válaszolnak erre a kérdésre és válaszaik differenciáltabbak is.

A főiskolai hallgatóknál 5,33 %- ban szerepel a felsorolt válaszokon kívül egyéni önálló megoldás.

A más megoldást választó hallgatók válasza gyakran agresszív jellegű. "Csak annyit csinálok, mint a többi" - "ha a nevelő külön megkéri akkor elvégzi a munkát" - "megmondja véleményét, hogy igazságtalan volt." Ezekből a válaszokból úgy látjuk, hogy a hallgatók kiállnak véleményük mellett.

III. kérdéshez

Saját várható magatartás esetekben és %- ban főiskolai hallgatóknál.

	eset	%
Agresszív válasz	4	2,66
Komformista válasz	10	6,66
Megfelelő válasz	128	85,33
Más megoldás	8	5,33
Ö s s z e s e n :	150	100

8. sz. táblázat

Szolidaritási próba adatai a három korcsoport
összehasonlításában

I. kérdéshez

1. sz. grafikon

- I. aszociális válasz
- II. felnőtt szolidaritás
- III. társszolidaritás
- IV. egyéb megoldás

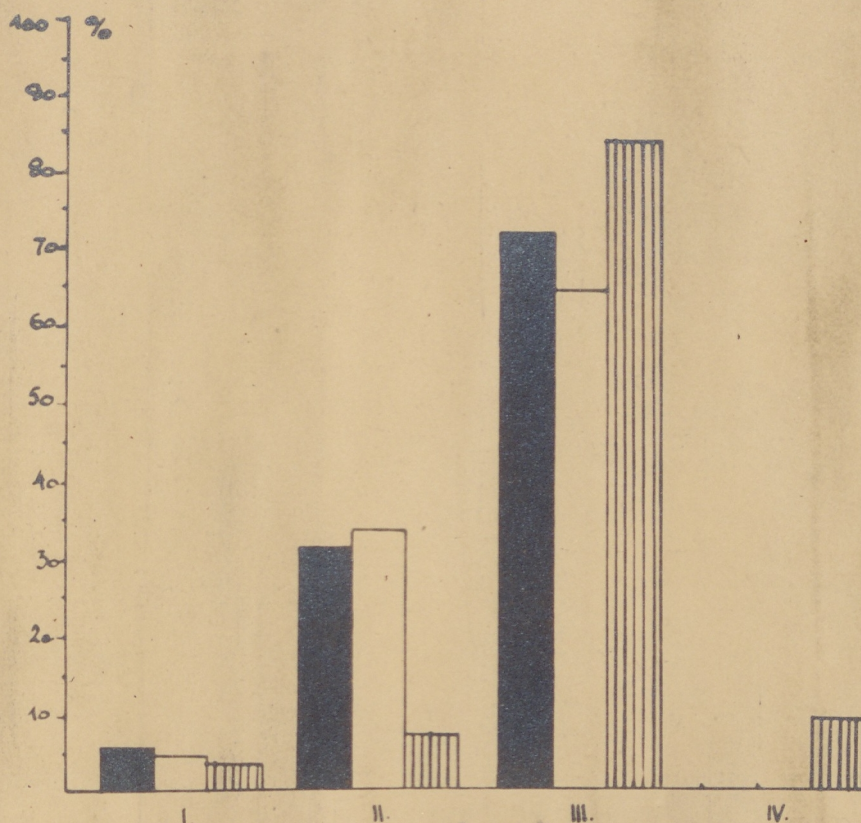
Az 1. sz. grafikon szemléletesen mutatja az első
kérdésre adott válaszok életkor szerinti megoszlását.

Az életkor növekedésével a személyiség differenciáltabbá válik és ez kifejezésre jut a válaszoknál is. Ennél a kérdéscsoportnál is szintén tapasztaltuk, hogy az erkölcsi ítéletek milyen nagymértékű összefüggést mutatnak a v.sz. élethelyzetével. A konkrét élethelyzet amiben az egyén él és nap mint nap cselekszik döntően befolyásolja ítéletét is. Az egyéni tapasztalat a cselekvés láncolata, amit nap mint nap végrehajt, akadályozza a helyesen felismert törvények elfogadását. A szabályok ismerete még nem biztosítja annak elfogadását és betartását. A konkrét környezettől való függetlenedés csak később következik be, bár a fejletlenebb személyiségnél, akkor sem.

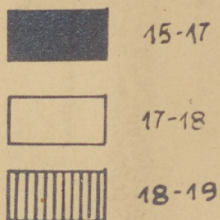
17

Az igazság fogalmának fejlettsége a várható magatartás
esetén a három korcsoportnál

II. kérdéshez

3. sz. grafikon

- I. agresszív válasz
- II. konformista válasz
- III. megfelelő válasz
- IV. más megoldás

Szándék és következmény mérlegelése az erkölcsi
ítélkezésben a három korcsoportnál

V. kérdéshez

4. sz. grafikon

15-17

I. megfelelő válasz

17-18

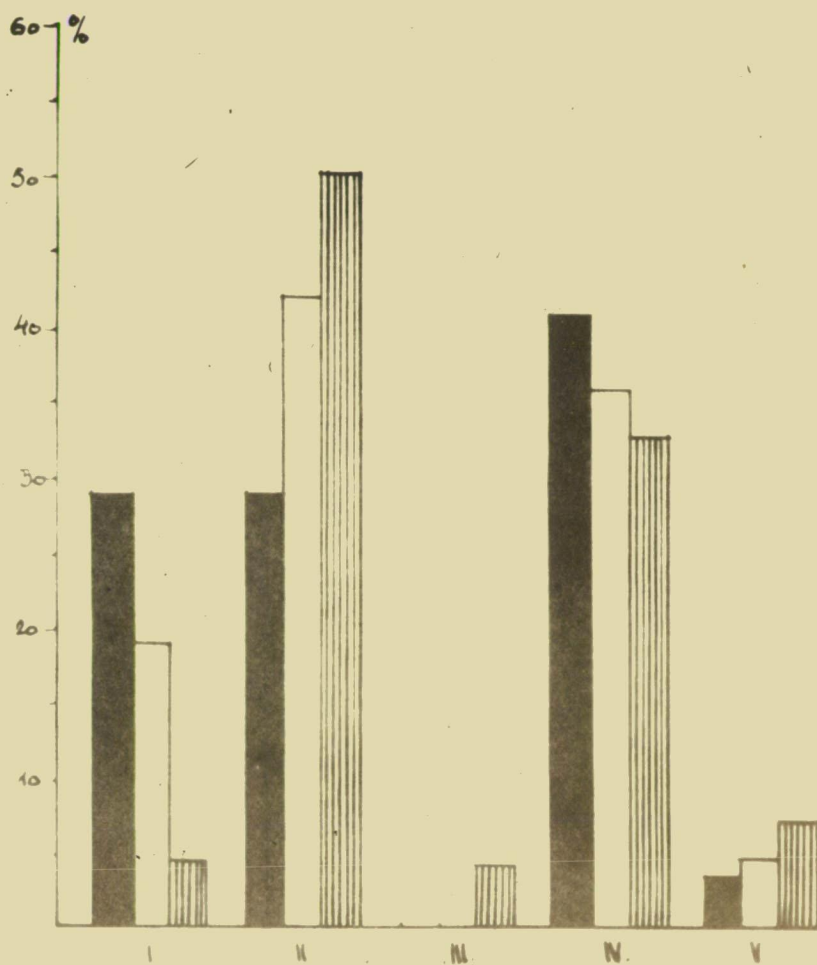
II. nem megfelelő
válasz

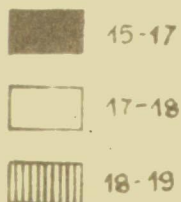
18-19

A szexuális magatartás megítélése a próba férfi szereplőjének szempontjából

VI. kérdéshez

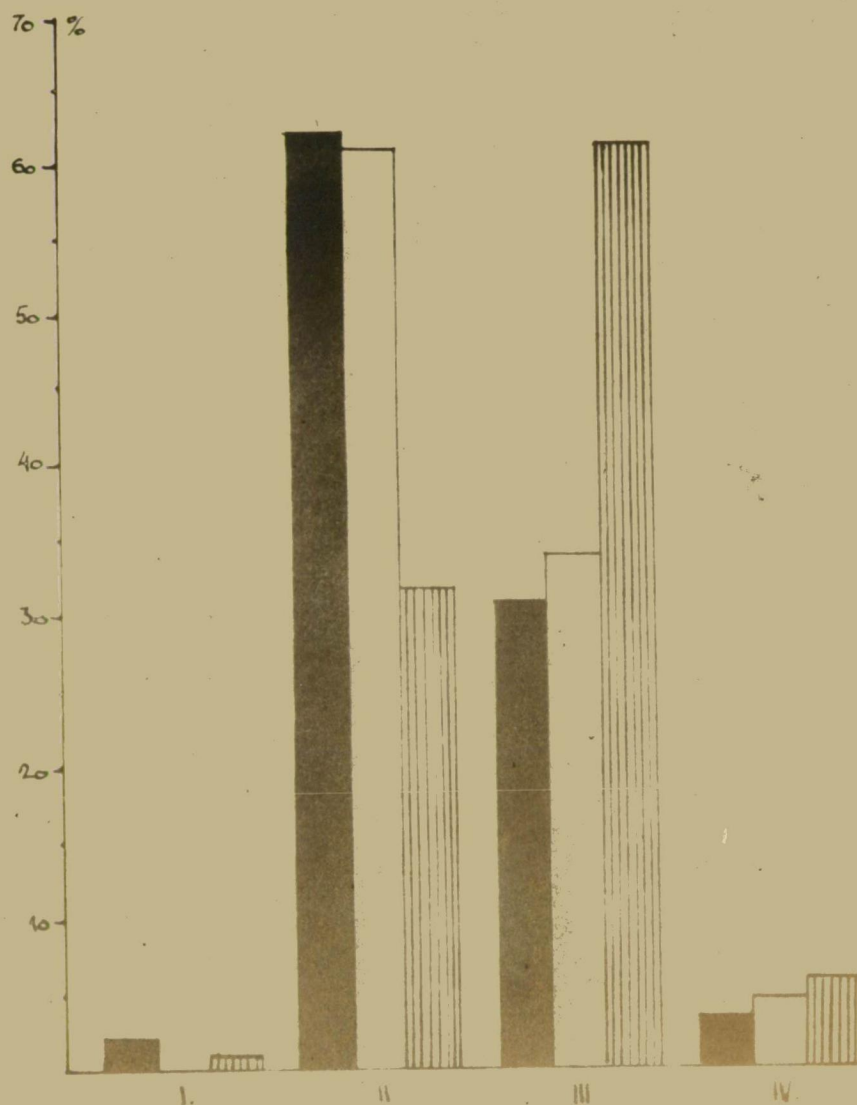
5. sz. grafikon

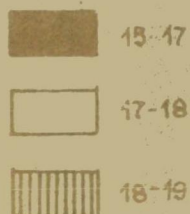
- I. konformista válasz
- II. megfelelő válasz
- III. inkorrekt válasz
- IV. felelősség áthárítása
- V. bizonytalan válasz

A szexuális magatartás megítélése a próba női szereplőjének szempontjából

VI. kérdéshez

6. sz. grafikon

I. inkorrekt válasz

II. konformista válasz

III. megfelelő válasz

IV. bizonytalan válasz

A negyedik kérdésnél az egyén értékrendjét vizsgáltuk, azt néztük milyen módon differenciál, milyen értékeket, milyen sorrendben választ.

A személyiség fejlődésében a magasabbrendű társadalmi értékek amelyek az egyénben ideálok, vagy eszmények formájában manifesztálódnak elsődleges jelentőségűek. Az emberi motivációs rendszer sokfélesége a tevékenység folyamatában jön létre a következő felépítés szerint: szükségletek, érdeklődés, ideálok.

/A 6. Kovaljov 1972./ A szükségletek is a következő sorrendben, primár és szekundár, anyagi és szellemi szükségletek.

A magasabbrendű szükségletek felé való eltolódás igénye értelmi és érzelmi jellegű. Az ideál, vagy eszmény magasabbrendű társadalmi értékek komplexuma. Az értékek kognitív felismerése mellett döntő szerepe van az értékek átélésével kapcsolatos érzelmeknek. Szükség van olyan felnőttekre, akik ezeket az érzelmeket képviselik. Amennyiben ez hiányzik a fiatal megreked, az alacsonyabb szinten és nem ér el a magasabb értékek igényéig.

IV. kérdéshez

Az értékrend alakulása esetekben és %-ban fiatalkoruaknál.

I. helyen szereplő válaszok:

	15-17 évesek		17-18 évesek	
	eset	%	eset	%
2. válasz	68	70,83	69	77,52
7. válasz	16	16,66	14	15,73
5. válasz	7	7,29	4	4,49
1. válasz	3	3,12	-	-
Ö s s z e s e n :	96	100	89	100

9. sz. táblázat

Ha a két korcsoportot összehasonlítjuk látjuk, hogy mind a két csoportnál első helyre került a megfelelő otthon igénye.

Nagyon magas 70,83 % és 77,52 % esik erre a válaszra. Ha ezt összevetjük azzal, hogy a fiatalkoruak milyen magas %-a kerül ki a rendezetlen családi körülmények közül, akkor magyarázatot kapunk részben arra, hogy miért indulnak el ilyen korán saját nyugodt otthon kialakítása felé. Ezeknél a fiataloknál ebből a zülalt családi háttérből való kikerülés erős igényével találkozunk. Első helyen viszonylag alacsony %-ban szerepel a megfelelő hivatás és műveltség igény. 16,6 % és 15,73

% az előző választási arányhoz viszonyítva nagyon alacsony. Első helyen egyetlen választ sem találunk "a jó barátai legyenek" választásra.

A fiatalok házasságlandók, 45 %-ban rendezetlen családi körülmények között élnek és a szülőkkel való kapcsolatuk nem tekinthető harmónikusnak. A szülőktől való leválásuk nem optimális módon következik be. Ennek az lesz a következménye, hogy párkapcsolatuk korábban alakul ki, rendszerint akkor, amikor baráti kapcsolataik még nem voltak. A táblázatból kiderül, hogy ez a kapcsolat mint igény is elmarad a választásuknál. Sokszor egy-egy fiatal ezt így fogalmazza meg: "barátok azok nem kellenek, nincs is arra szükség". A szülő aki fél a barátok rossz hatásától, akadályozza az ilyen kapcsolat kiépítését és így ezzel a párkapcsolat korai kialakítása felé löki a fiatalt. A serdülőkorban nagyon magas a társ igénye, ami természetes körülmények között mint barátok felé fordulási igény lép fel. A személyiség lesz szegényebb az által, ha ez a fokozat kimarad. A főiskolai hallgatók válaszait vessük össze a fiatalok összesített táblázataival.

Értékrend alakulása esetekben és %- ban fiatalokéak
összesített táblázata

I. helyen szereplő válaszok :

Válaszok száma	eset	%
2. válasz	137	74,08
7. válasz	30	16,21
5. válasz	11	5,93
4. válasz	4	2,15
1. válasz	3	1,62
Ö s s z e s e n :	185	100

10. sz. táblázat

Az értékrend alakulása esetekben és %- ban főiskolai
hallgatóknál

I. helyen szereplő válaszok :

Válaszok száma	eset	%
2. válasz	72	48
5. válasz	37	24,66
7. válasz	29	19,33
8. válasz	5	3,33
4. válasz	5	3,33
6. válasz	2	1,33
Ö s s z e s e n :	150	100

11. sz. táblázat

A két táblázatból jól látszik a különbség, amit szintén nem tekinthetünk életkorból adódó eltérésnek. A nyugodt otthon igénye a 17-18 éveseknél emelkedést mutat, a 15-17 évesekkel szemben ugyanakkor ez az igény a főiskolai hallgatóknál csak 48 %-ban jelentkezik. A főiskolai hallgatóknál az 5. és a 7. válasz együttesen csaknem azonos %-ban szerepel, mint a 2. válasz. Tehát ugrásszerűen megemelkedett a hivatás és a megfelelő műveltség igénye.

IV. kérdéshez

Értékrend alakulása esetekben és %-ban fiatalokoruknál

II. helyen szereplő válaszok :

	15-17 évesek		17-18 évesek	
	eset	%	eset	%
7. válasz	34	35,41	38	42,69
5. válasz	18	18,75	22	24,72
3. válasz	16	16,66	4	4,49
2. válasz	14	14,58	10	11,23
4. válasz	8	8,33	8	8,98
8. válasz	6	6,25	7	7,87
Ö s s z e s e n :	96	100	89	100

12. sz. táblázat

A második helyre már magas százalékban kerül a

7. és 5. válasz. És itt már %-ban is jól kimutatható emelkedést tapasztalunk a 17-18 évesek javára. Az a körülmény, hogy magasabb az iskolázottságuk a később házasultak közül többen rendelkeztek szakmával és kereső foglalkozással, választásaikban is tükröződik.

Nagy eltérést mutat a két korcsoportnál a 3. és 4. válasz arányának alakulása. A sok pénz igénye a fiatalabb korcsoportnál 11 %-al magasabb. Furcsa paradoxonnak tűnik ugyanis amikor fontosnak tartják a pénzt az ember életében, maguk nem tesznek erőfeszítést, hogy több jövedelemhez jussanak. A jó barátok igénye már megjelenik mind a két korcsoportnál, szinte azonos arányban.

IV. kérdéshez

Az értékrend alakulása esetekben és %-ban fiatalokéak összesített táblázata

II. helyen szereplő válaszok :

	eset	%
7. válasz	72	38,91
5. válasz	40	21,62
3. válasz	20	10,81
2. válasz	24	12,97
4. válasz	16	8,65
8. válasz	13	7,03
Ö s s z e s e n :	185	100

IV. kérdéshez

Az értékrend alakulása esetekben és %-ban főiskolai hallgatóknál

II. helyen szereplő válaszok :

	eset	%
7. válasz	50	33,33
5. válasz	46	30,66
2. válasz	24	16,-
4. válasz	5	3,33
1. válasz	2	1,33
6. válasz	2	1,33
Ö s s z e s e n :	150	100

14. sz. táblázat

A két táblázatot összehasonlítva ismét feltűnik az 5. és 7. válasz aránya a két csoportnál, de már közel sem találunk olyan éles különbséget. Legnagyobb eltérés a két csoport között a 4. választásnál találunk, ami természetes ha az első csoport státuszát tekintjük.

Közölni kívánjuk még a 2. és 3. helyre kerülő válaszokat is, ahol szintén tapasztaltunk eltéréseket, de a határok jóval összemosottabbak.

IV. kérdéshez

Az értékrend alakulása esetekben és %-ban fiatalok és házasságkötőknél

III. helyen szereplő válaszok :

	15-17 évesek		17-18 évesek	
	eset	%	eset	%
5. válasz	31	32,29	29	32,58
7. válasz	25	26,04	23	25,84
8. válasz	13	13,54	18	20,22
2. válasz	8	8,33	9	10,11
3. válasz	6	6,25	5	5,62
6. válasz	2	2,08	-	-
4. válasz	11	11,46	4	4,49
Ö s s z e s e n :	96	100	89	100

15. sz. táblázat

A 15. táblázatból látszik, hogy egyetlen lényeges eltérés sincs a két csoport között. A 8. válasz esetén találunk az idősebb korcsoportnál 7 %-os emelkedést, ami figyelemreméltó a személyiség fejlődés szempontjából.

IV. kérdéshez

Az értékrend alakulása esetekben és %- ban fiatalok-
ak összesített táblázata

III. helyen szereplő válaszok :

	eset	%
5. válasz	60	32,42
7. válasz	48	25,94
8. válasz	31	16,75
2. válasz	17	9,19
3. válasz	11	5,93
6. válasz	2	1,08
4. válasz	15	8,10
1. válasz	1	0,54
Ö s s z e s e n :	185	100

16. sz. táblázat

IV. kérdéshez

Az értékrend alakulása esetekben és %- ban főiskolai
hallgatóknál

III. helyen szereplő válaszok :

	eset	%
7. válasz	42	28,-
5. válasz	40	26,66
2. válasz	18	12,-
8. válasz	32	21,33
4. válasz	11	7,33
1. válasz	5	3,33
3. válasz	2	1,33
Ö s s z e s e n :	150	100

17. sz. táblázat

Az ötödik kérdés szintén az erkölcsi ítéletek fejlettségi szintjét vizsgálja. A 2. kérdésnél utaltunk arra, hogy viszonylag késő életszakaszban alakul ki a szándék értékelése. Ennél a kérdésnél számszerűen is jól kimutatható, hogy az életkor és a munkában eltöltött idő jelentős szerepet játszik a szándék értékelésénél.

V. kérdéshez

Az erkölcsi értékrend alakulása esetekben és %-ban fiataloknál házasságkötéskor

	15-17 évesek		17-18 évesek	
	eset	%	eset	%
Megfelelő válasz	62	64,58	66	74,15
Nem megfelelő válasz	34	35,48	23	25,15
Összesen:	96	100	89	100

18. sz. táblázat

Ha a két korcsoportot összehasonlítjuk a 10 %-os emelkedés a két csoport között már nem tekinthető véletlen jelenségnek. A fiatalabb korcsoportnál gyakori, hogy szavakban is megfogalmazzák indokaikat " az első eset azért elítélendőbb, mert nagyobb volt az anyagi kár", ez az eredmény rámutat arra, hogy az erkölcsi ítéletek fejlettségének több összetevője van.

V. kérdéshez

Az erkölcsi értékrend alakulása esetekben és %- ban
főiskolai hallgatóknál

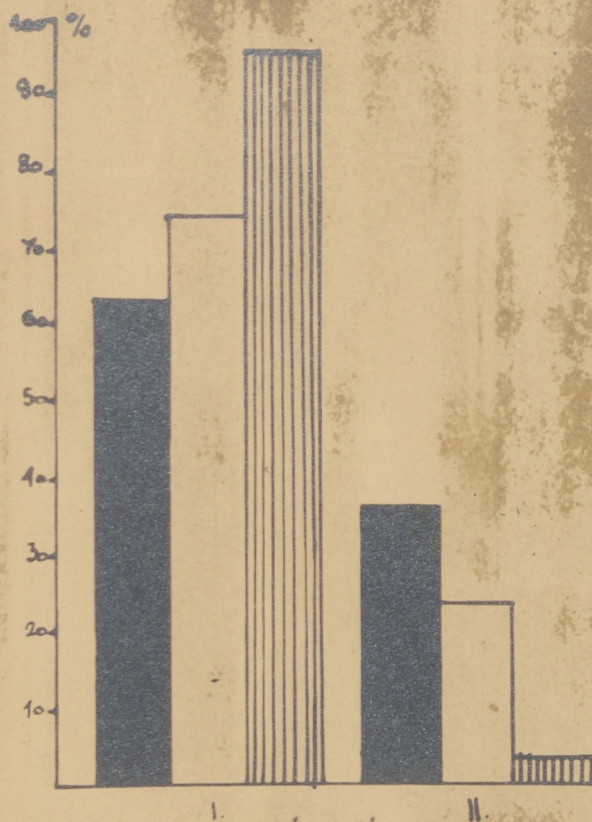
	eset	%
Megfelelő válasz	146	97,63
Nem megfelelő válasz	4	2,66
Ö s s z e s e n :	150	100

19. sz. táblázat

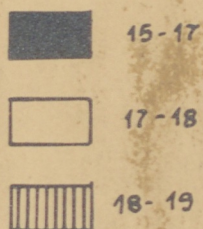
A főiskolai hallgatók válaszaiból ismét jól kitűnik, hogy az életkor és az értelmi fejlettség milyen lényeges változást eredményez. Nem megfelelő választ mindössze 2,66 % esetén kaptunk, ami az előző 35,48 % és 25,15 %- os nem megfelelő válaszokhoz képest elenyésző.

Szándék és következmény mérlegelése az erkölcsi
ítélkezésben a három korcsoportnál

V. kérdéshez

4. sz. grafikon

I. megfelelő válasz

II. nem megfelelő
válasz

A hatodik kérdéscsoport a szexuális magatartás normáinak megítélésére vonatkozik. A válaszok konformista, érzelmileg indokolt, inkorrekt, a döntés felelősségének áthárítását, és bizonytalan megoldásokat tartalmaznak. Egyrészt érzelmi érettség tükröződik ezekben a választásokban, másrészt bizonyos társadalmi hatás. Fényt derít az egyéni és a konvencionális értékrend különbségeire. Nemenkint rámutat a társadalmi elvárásokban megmutatkozó eltérésekre.

A szocializmus lényegéből következik, hogy a nemi erkölcs normáinak kialakításánál nem érthet egyet a képmutatással és a kettős erkölccsel. A nők gyakorlati egyenjogúsága a koedukáció bevezetése, a születésszabályozás nagymértékben hozzájárult a kettős erkölcs megszüntetéséhez. Sajnos ezek a feltételek még nem váltak általánossá és ez érezteti hatását a nemi erkölcs megítélésénél. Bizonyos szemléleti, ideológiai tényezők is befolyást gyakorolhatnak az erkölcs alakulására. Abból az általános törvényszerűségből következik, hogy a társadalmi tudat fejlődése általában elmarad a társadalmi lét gyorsabb változásaitól. A társadalmi tudatformák, a kultúra, a szellemi élet viszonylagos önállósággal rendelkezik. A hagyományok, a nem tudatos tényezők fontos szerepet játszanak alakulásában. A kialakult normák anélkül, hogy tudatosulnának befolyárol-

ják a tények értékelését, nem csupán az egyes egyén esetében, hanem kisebb-nagyobb csoportok esetében is. A csoportokban kialakult szemlélet irányt adó attitűdjei, mint szokások, hagyományok, előítéletek megszabják az egyén viselkedését. A merev ragaszkodás ezekhez a régi szokásokhoz elsősorban a polgári - vallási szemlélet képviselőire jellemzők, de másoknál is találkozunk vele. Minél zártabb egy csoport, annál nehezebb az új normák elfogadása, kialakítása.

A nemi nevelés célja, hogy a helyes normák mind gyorsabban kialakuljanak és tért hódítsanak.

A progresszív nemi nevelés célja a párválasztási érettség megteremtése, s ezáltal a harmonikus családi élet képességének kialakítása. Szilágyi Vilmos ^{/1973/} szerint: "A párválasztási érettséget pszichológiai szempontból az egyén olyan fejlettségi állapotának tekintjük, amelynek két fő jellemzője van. Egyik az állandó /és kizárólagos/ heteroszexuális társ iránti igény, vagyis a párkereső törekvés. A másik az egyén képessége arra, hogy egy számára megfelelő és hozzáillő partnert megtaláljon, /kiválasszon/ és mindkét felet tartósan kielégítő intim testi és pszichés kapcsolatban, életközösségben éljen vele."

A párválasztási érettségnek fokozatai vannak. A személyiség érettségének ez a dimenziója a pályavá-

lasztási érettséggel együtt a pszichoszociális érettséget alkotja.

A.SIROTA /1969/ francia szociálpszichológus szerint a pszichoszociális érettség fő tényezője a/ alkalmazkodási készség, b/ személyi autonómia, önállóság, c/ önuralom, önfegyelem készsége, e/ másokkal való kapcsolat készsége a társadalmi normáknak megfelelően, f/ magasfoku tudatosság, önmagunk és körülményeink kritikai elemzésének készsége.

A párválasztási érettségnek vannak fiziológiai, társadalmi, feltételei is, de lényeges eleme a felnőtt kornak megfelelő pszichoszexuális struktúra. Ezek kialakulása életkortól, külső társadalmi hatásoktól, ismeretektől függ. Az ismeretek jelentősége abból adódik, hogy elősegíthetik a helyes attitűd kialakulását. Az attitűdök nem veleszületett, hanem szerzett diszpozíciók. Az attitűd lényegében készség, egyfajta viselkedésre, vagy értékelésre. A nevelés célja, hogy az egyénre és társadalomra egyaránt kedvező magatartás formákat, viselkedésmódokat alakítson ki. Ha a nevelés elmarad ezen a téren a normák spontán módon, a domináns hatások alapján alakulnak ki. Ebben az esetben a kívánt reakciókra, elvárásokra csak nagyon kis mértékben számíthatunk.

H.F.KILANDER /1970/ a nemi nevelés általános céljaként a következőket sorolja fel:

1./ A nemiségre és családra vonatkozó morális, egész-

séges, attitűdök és eszmények kialakítása.

- 2./ Az ilyen attitűdökkel és eszményekkel összhangban álló szokások, viselkedésminták kialakítása.
- 3./ A nemiséggel kapcsolatos problémák megértését biztosító ismeretek és kifejezések elsajátítása.
- 4./ A különböző viselkedésmódok, következményeinek a megértése, a közkeletű tévedések és hiányos fogalmak kiküszöbölése.
- 5./ Az egyén emocionális és szociális fejlődésének olyan elősegítése, hogy helyt tudjon állni, mint házastárs és szülő.

A nevelés elmaradása, a helyes normák tisztázása, a fiatalok hozzásegítése a normák megismeréséhez és elsajátításához eredményezik ezen a téren a ma is tapasztalható heterogénitást.

Miután a társadalom, mint nagy csoport nem biztosít egységes hatást, a kiscsoportok hatása még intenzívebben érvényesül.

Az erkölcsi normákat a társadalom körünkben nem rendezte elég tudatosan. A közösség szokásainak egy részét ugyan törvényesen szabályozták, más része azonban irratlan módon társadalmi "tabuk" által érvényesül. A tabuk sajátos társadalmi tilalmak, és parancsok, amelyek nem tudatosan, előre meghatározott módon alakulnak és nem is így alakítanak ki bizonyos feltételek reflexeket.

Mint a társadalmi tulajdon és korlátozásuk általában a mai társadalmi tiltások is félelemérzésre, büntudatra, szorongásokra alapulnak, amelyek a tudatos elhatározásokat, akaratot erősen befolyásolják. A társadalmi ráhatást régebben határozottan tiltó, vagy parancsoló jellege, a szexuális magatartás vonatkozásában ma világsszerte határozatlan és ingadozó. A mai idősebbek részéről néha megalapozatlan bírálatot vált ki, a fiatalok részéről - a magatartás minták bizonytalanságából eredő - tulzásokat eredményez.

Tehát az emberi magatartásformák változásai, amit mi erkölcsnek nevezünk először a kiscsoportokban mutatkozik meg. A társadalmi fejlődés következtében a változások elkerülhetetlenek. "A feltörő ifjúság meg akarja változtatni azokat az erkölcsi magatartási normákat, amelyeket az apák szentségként őriznek, az anyák szentségként élnek". /Károlyi István: 1970/

A változás igénye és az új magatartási normák óhaja nagyon erős, akkor társadalmi összeütközések jönnek létre.

A szexuális erkölcs mindig csak része az általános, teljes erkölcsnek, így együtt kell hatásmechanizmusát vizsgálni, de külön kell speciális normáit tisztázni. Felmerül a kérdés, milyen új normák vannak születőben és milyen változások éreztetik hatásukat.

A prágai Szexológiai Kongresszuson /1968/ is rámutattak

arra, hogy a házastárs megszokott modeljében néhány régi vonás megváltozott. Legfeltűnőbb a hűség, és hűtlenség értelmezése.

A 6. kérdésre adott válaszoknál a fiatalok házasulandók és a főiskolai hallgatók ilyen irányú válaszában eléggé ellentmondásos megítélések tükröződnek.

A szexuális magatartás megítélése a próba férfi szereplőinek szempontjából.

VI. kérdéshez

A fiatalok házasulandók válaszaiban esetekben és %-ban

	15-17 évesek		17-18 évesek	
	eset	%	eset	%
Konformista válasz	27	28,12	15	16,85
Megfelelő válasz	26	27,08	38	42,69
Inkorrekt megoldás	-	-	-	-
Felelősség elhárítása	40	41,66	32	35,95
Bizonytalan válasz Más megoldás	3	3,12	4	4,49
Ö s s z e s e n :	96	100	89	100

20. sz. táblázat

A fiatalok házasulandók válaszaiból kiderül, hogy a kettős erkölcs hatása még nem szűnt meg. Másrészt itélik meg a férfi lehetőségeit, mint a magukét. A konformista válaszok aránya különösen a 15-17 éveseknél nagyon magas 28 %. Az életkorral az érzelmek

differentiálódása és az önálló véleményalkotás is nagyobb lesz, ez megmutatkozik már a két korcsoport eredményeinek összehasonlításánál is. A konformista válaszok esetében a 12 %-os javulás nem véletlen.

Azt várnánk, hogy a graviditás növeli a konformista válaszok arányát, mivel a fiatalnak most már érdekében áll, hogy segítséget és támaszt kapjon gyermeke felneveléséhez. A saját konkrét esetében már megváltozott a szituáció, itt nagyobb felelősségről, nem pusztán jegyességről van szó. Ennek ellenére a konformista válaszok aránya szinte teljesen megegyezik a 15-17 évesek válaszainak arányával.

IV. kérdéshez

A szexuális magatartás megítélése a proba férfi szereplőinek szempontjából.

A gravid menyasszonyok válaszai esetekben és %-ban

	eset	%
Konformista válasz	14	28,-
Megfelelő válasz	17	34,-
Inkorrekt megoldás	-	-
Felelősség áthárítása	19	38,-
Bizonytalan válasz Más megoldás	-	-
Ö s s z e s e n :	50	100

A fiatalok házasságának esetében, amint a két táblázatból kiderült inkorrekt megoldással nem találkozunk, de nagyon magas a felelősség áthárítása, ami az életkorral szintén csökken. A 6- os csökkenés és ugyanakkor a 15 %- os növekedés a helyes válaszok irányában jelentősnek mondható. Ezen a téren az életkor emelkedése jelentős változásokat hoz.

VI. kérdéshez

A szexuális magatartás megítélése a próba férfiszereplőinek szempontjából

Főiskolai hallgatók válaszai, esetekben és %- ban

	eset	%
Konformista válasz	6	4
Megfelelő válasz	75	50
Inkorrekt megoldás	6	4
Felelősség áthárítása	50	33,33
Bizonytalan válasz Más megoldás	13	8,66
Ö s s z e s e n :	150	100

22. sz. táblázat

A főiskolai hallgatók eredményei összehasonlítva a fiatalok házasságának eredményeivel, szembetűnő, kiugró eltéréseket csak a konformista válaszok esetén tapasztaltunk. A 28,12 % - a 16,85 % után 4 % már ha-

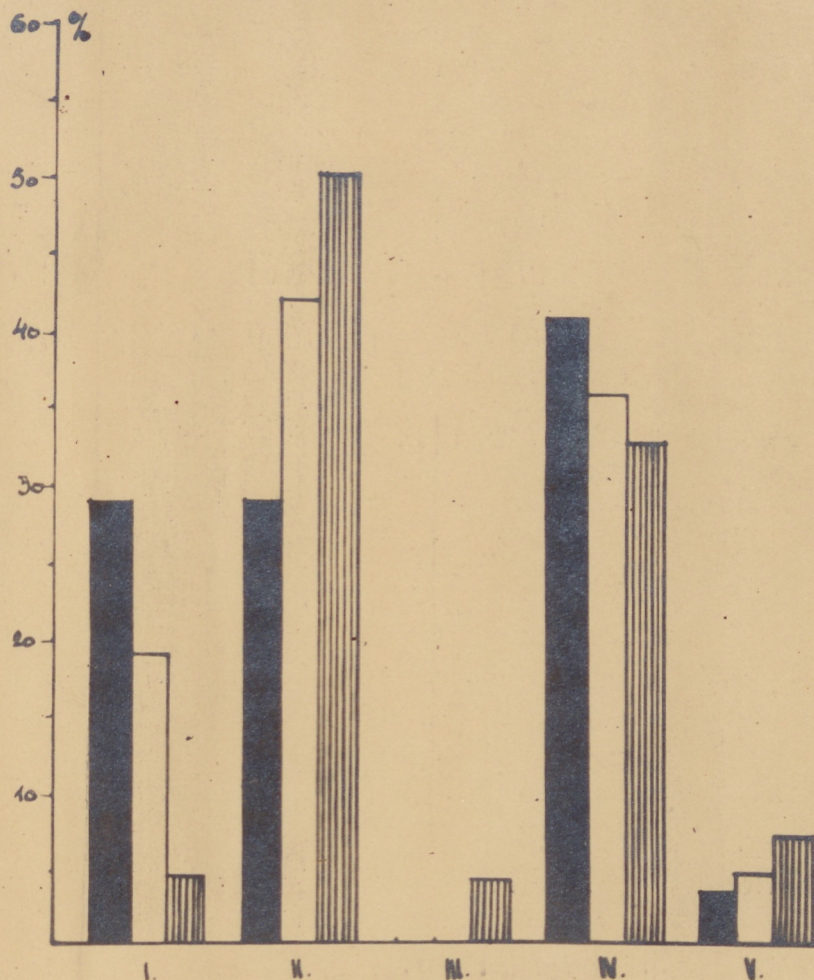
tározott érzelmi állásfoglalást tükröz, ha a megítélést a férfi szereplő szempontjából vizsgáljuk. Az életkor arányában nő a megfelelő válaszok száma és csökken a felelősség áthárításának aránya is.

Amíg a fiataloknál inkább inkorrekt megoldást nem találunk, itt már megjelent, ha nem is magas %-ban. Az életkorból adódó differenciáltabb gondolkodás és érzelmi megnyilvánulás uralkodik az egyéni megoldások keresésében is. 8,66 %-ban egyéni megoldást választanak a főiskolások. Ilyen válaszok formájában: "Együtt döntenek", "megvárja, hogy melyikhez fűzi erősebb érzelem", "nem hamarkodja el a döntést az új kapcsolat lehet egyszerű fellángolás is".

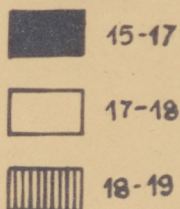
Megváltozik a kép, ha a női szerep megítélése szempontjából vizsgáljuk a válaszokat.

A személységi magatartás megítélése a próba férfi szereplőjének szempontjából

VI. kérdéshez

5. sz. grafikon

- I. konformista válasz
- II. megfelelő válasz
- III. inkorrekt válasz
- IV. felelősség áthárítása
- V. bizonytalan válasz

VI. kérdéshez:

A szexuális magatartás megítélése a proba női szereplőinek megítélése szempontjából.

Fiatalkorú házasulandók válaszaik esetekben és %-ban

	15-17 évesek		17-18 évesek	
	eset	%	eset	%
Inkorrekt megoldás	2	2,08	-	-
Konformista válasz	61	63,54	55	61,78
Megfelelő válasz	29	30,20	30	33,71
Bizonytalan válasz Más megoldás	4	4,16	4	4,49
Összesen:	96	100	89	100

23. sz. táblázat

A konformista válaszok aránya a 15-17 éveseknél 28,12 %-ról 63,54 %-ra ugrik. A 17-18 éveseknél 16,85 %-ról 61,78 -ra. Bár az évek növekedésével valamint csökken a konformista válaszok száma, de ez elenyésző. Ebből is világosan látszik, hogy a kettős erkölcsi megítélés jelenleg is érvényesíti hatását. A különböző eljárások a férfi és női erkölcs megítélésénél kifejeződésre jutnak a válaszoknál. Ez a tényező is felhívja a figyelmet, hogy a lányok nevelése terén még komoly tennivalók vannak.

VI. kérdéshez :

A szexuális magatartás megítélése a proba női szereplőinek megítélése szempontjából.

A gravid menyasszonyok válaszai esetekben és %- ban

	eset	%
Inkorrekt megoldás	-	-
Konformista válasz	34	68
Megfelelő válasz	14	28
Bizonytalan válasz Más megoldás	2	4
Ö s s z e s e n :	50	100

24. sz. táblázat

A konformista válaszok további emelkedését látjuk a gravid menyasszonyok esetében, itt is 28 %- ra emelkedett a válaszok aránya.

VI. kérdéshez

A szexuális magatartás megítélése a proba női szereplőinek megoldása szempontjából.

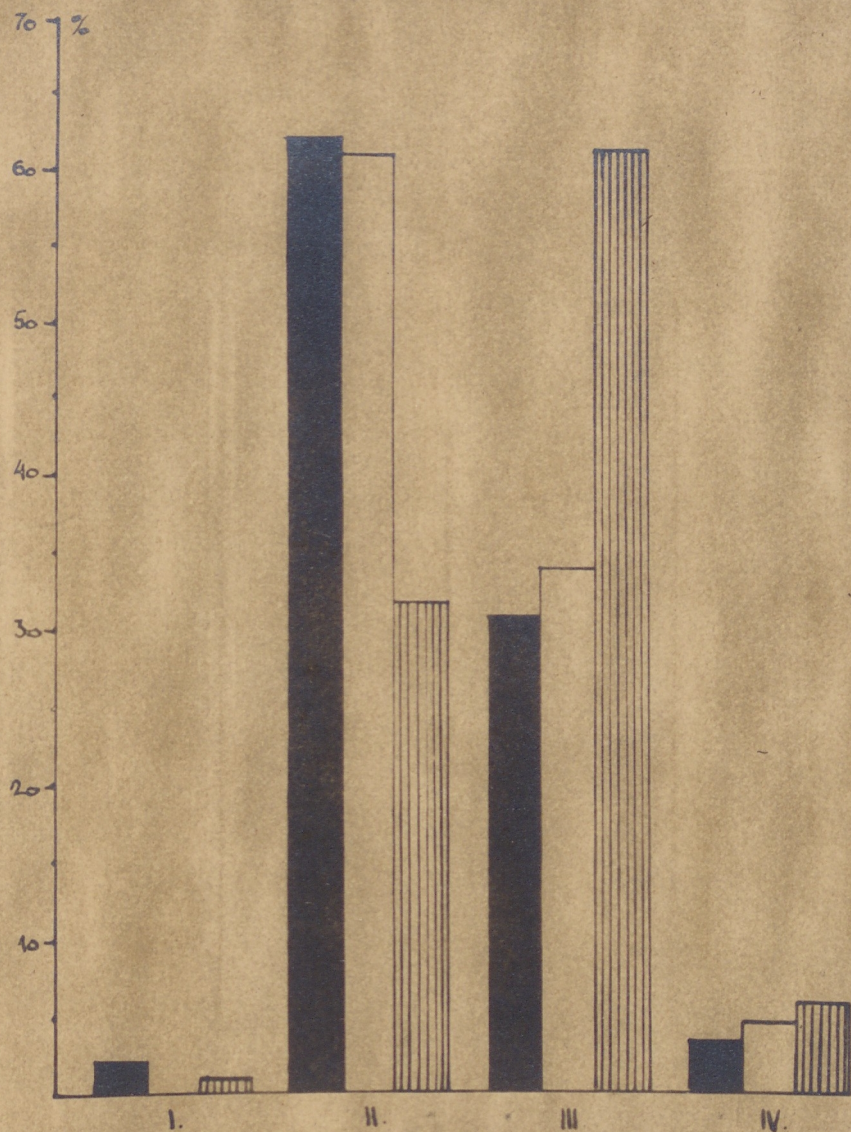
Főiskolai hallgatók válaszai esetekben és %- ban

	eset	%
Inkorrekt megoldás	1	0,66
Konformista válasz	48	32,-
Megfelelő válasz	92	61,33
Egyéb megoldás Más megoldás	9	6,-
Ö s s z e s e n :	150	100

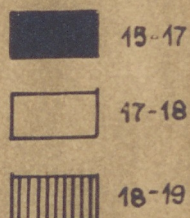
25. sz. táblázat

A szexuális magatartás megítélése a próba női szereplőjének szempontjából

VI. táblázat

6. sz. grafikon

I. inkorrekt válasz

II. konformista válasz

III. megfelelő válasz

IV. bizonytalan válasz

A konformista válaszok magas aránya a főiskolai hallgatóknál is jelentkezik. Itt is 4 % - ról 32 %- ra emelkedett az arány. A hagyományok ereje ezen a téren olyan erős, hogy a tudatos erők nem kerülhetnek felszínre. Ezt akkor is ki kell emelni, ha úgy tűnik, hogy a főiskolai hallgatók 32 %- os aránya nagyon jó a náluk 1 évvel fiatalabb fiatakoruak 61 %- ával szemben. A konformista válaszok alakulását megfigyelve az látszik, hogy alacsony életkor és alacsonyabb iskolázottság mellett a konformizmus veszélye nagyobb.

IV.

ÖSSZEFOGLALÁS

Összefoglalás

Az ember személyisége társadalmilag és történelmileg determinált. Marx-Engels /1960/ írja: "Az egyén fejlődését valamennyi többi egyén fejlődése szabja meg, amelyekkel közvetlen, vagy közvetett érintkezésben áll, és hogy az egyének különböző nemzedékeinek, amelyek egymással viszonyba lépnek, egymással összefüggésük van, hogy a későbbiek fizikai létezésükben elődeik szabják meg, az utódok ezektől átveszik az általuk felhalmozott termelőerőket és érintkezési formákat és ezek határozzák meg őket a maguk kölcsönös viszonyaiban".

Az egyén személyiségének kialakulásában születésétől kezdve döntő szerepe van a környezetnek. Az ember először öntudatlanul kerül kapcsolatba környezetével és utánozza az ott élőket minden tekintetben. Később tudatosan veszi át a környezetében élő emberek viselkedését, alkalmazkodik erkölcsi normáihoz és a környezet morális atmoszférája megszabja értékrendjét. Az önmagával szemben támasztott erkölcsi követelmények szintje jelentősen függ azok személyiségétől, akikkel közvetlen kapcsolatba került. Később az erkölcsi tudatosság mértéke befolyásolja az egyén viselkedését, de hogy mikor és milyen szintre jut el az erkölcsi fogalmak és ítéletek fejlettsége, az szintén nem független a környezettől.

A régi élmények megszabják az újak értékét.

A környezet magába foglalja az életkörülményeket, amelyek tágabb értelemben az ember külső életfeltételeinek összességéből áll. Ide tartoznak az ember anyagi és kulturális feltételei, életének morális-pszichikai atmoszférája a környezet hatásának jellege, a nevelés amit kapott.

Az életfeltételek közül az anyagi és kulturális feltételek, amelyek az élet alapját alkotják hatást gyakorolnak az egyén szükségleteire, annak színvonalára, törekvéseit irányítják. A környezeti feltételek formálják az egyént, de az emberek kölcsönös viszonya gyakorolja a személyiség alakulására a legdöntőbb hatást. Ide tartoznak a termelési viszonyok a jogi ideológiai viszonyok, de nemutolsó sorban az idősebbek egymás közötti és az idősebbek és a gyermekek közötti viszonyok.

Az egyén személyiségét alakító környezeti tényezők a belső feltételeken keresztül hatnak, a külső tapasztalatokat sajátos rendszerbe integrálja a személyiség. A kialakult rendszer minden új befogadását meghatározza.

Miután a környezetnek, annak anyagi és kulturális színvonalának, a benne élő személyek erkölcsi fejlettségének ilyen döntő szerepe van a személyiség alakulására,

vizsgálódásaim során a környezet vizsgálatából indultam ki. Azt kutattam, hogy milyen környezetben élnek, milyen környezeti tényezők, hatások mellett kívánnak 15-18 év között házasságot kötni a fiatalok. Mutatkozik-e valamilyen közös az átlaghoz viszonyítva eltérő jelleg, ami indítékként szerepelhet a korai párválasztásnál.

Először a közvetlen környezet a család szerkezetét, annak erkölcsi és kulturális feltételeit, anyagi viszonyait elemeztem. A mikrokörnyezetet a családot vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a vizsgált fiatalok 30 %-a elvált szülők gyermeke, amely jóval magasabb az átlagos aránynál. A szülőknél a válást gyakran többszöri házasságkötés követi, amelynek következményeként a gyermek nemcsak az egyik, de gyakran mind a két szülőt elveszti. A szülők cserélődése az állandó következetes nevelői hatást eleve kizárja. Az elvált családoknál is magasabb a rendezetlen családi körülmények között élő fiatalok száma a vizsgált fiatalok 48,3 %-a él ilyen körülmények között. Ide soroltuk azokat a szét-hullott családokat, ahol a szülők hivatalosan nem váltak el, azokat, ahol össze sem házasodtak, de már a sokadik élettársi közösségben él az anya, az alkoholos szülőket és azokat, akik valamilyen társadalomellenes cselekedet miatt börtönbüntetésüket töltik. A rendezet-

len körülményeknek gyakran anyagi veszélyeztetettsége is van az erkölcsi veszélyeztetésen kívül.

Elég magas azoknak a fiataloknak a száma, akik a negatív családi körülmények miatt hosszabb-rövidebb időt már állami gondozásban töltöttek, de jelenleg valamelyik szülővel élnek.

A fiataalkoru házasulandók alacsonyabb kulturális körülmények között nőttek fel, a szülők iskolázottsága alacsony. Az anyák 40 %-a háztartásbeli, ebből annak kellene következnie, hogy több időt tudnak a gyermekeik-nevelésére fordítani. Viszont ezen esetben az a veszély is fennáll, hogy az azonosulás következményeként a gyermek nem választ kereső foglalkozást és nem tekinti a tanulást fontosnak. Az anyák mindössze 5,9 %-a szakmunkás és csak 2,16 %-a rendelkezik valamilyen egyéb szellemi foglalkozással. Felsőfoku végzettsége egyetlen anyának sincs. A vizsgált fiataalkorúak csaknem 10 %-ának meghalt az édesapja és magas az anyai árvák száma is.

A szülők 44 %-ban az idősebb korosztályhoz tartoznak. A szülő és gyermek közötti jó kapcsolat kiépítésénél gyakran akadályozó tényezőként szerepel a nagy korkülönbség. A szülő maga is érzi a távolságot és vagy túl szigorú, vagy nagyon enyhe követelményrendszert állít a gyermek elé. Alig találkoztunk olyan fiattal, aki tanácsért vagy segítségért a közvetlenül felmerült

nehéz problémájának megoldásában a szülőhöz fordult volna segítségért. A gravid fiatalkoruak explorációja során kaptuk ezt az adatot.

A fiatalkoruak iskolázottsága szorosan összefügg a környezeti feltételekkel. A legutóbbi vizsgálatok eredményét viszonyítva javulást tapasztaltunk az iskolázottságnál, de 3-4 % most sem végezte el az általános iskolát és csak 25 %-nak van valamilyen szakmája. Nagyon magas a segéd munkások száma, a 15-17 éves korosztálynál azoknak a száma, akik otthon segédkeznek a háztartásban. Ugyanennél a korosztálynál 10 %- azoknak az aránya, akik tanulmányaikat hagyják abba átmenetileg, vagy véglegesen a házasságkötés miatt. Gyakran előrehaladott graviditás és a várható szülés akadályozza meg őket tanulmányaik folytatásában, vagy a házasságkötéssel jelentkező anyagi problémák.

A környezete miatt, ugysis hátrányosan induló fiatal maga is óriási hátránnyal kezdi az önálló életet. Nagyon ritkán rendelkeznek olyan szilárd jellemmel, olyan kiemelkedő személyi tulajdonságokkal, hogy ne a maguk hátrányos családi körülményeit reprodukálnák, annak összes negativumával együtt. Társadalmi szempontból nagyon fontos ezeknek az összefüggéseknek a kihangsúlyozása.

A környezet ahol él és a munka, amit végez meghatározza az ember szükségletét és igény szintjét. A jelen

környezet a következő generáció eszményeit is befolyásolja, hogy milyen lesz a következő nemzedék, ez a jelen nemzedék életkörülményeitől, életmódjától, élet-szemléletétől függ.

"A személyiség bonyolult és sokoldalú, mindennek előtt törekvései és viszonyai jellemzik, amelyek kifejezik szükségleteit és érdekeit, érzelmeit és meggyőződését. A személyiséget jellemzik továbbá a megismerésben és a gyakorlati tevékenységben feltáruló lehetőségei, ismeretei, készségei, jártasságai, szokásai s végül képességei". /A.G. Kovaljov: 1972/

A képességek nemcsak a gyakorlati tevékenység produktivitását szabják meg, de a személyiség fejlődési ütemét is befolyásolják.

A tanulmányi eredmény nemcsak a képességek, az adottságok függvénye. A környezeti tényezők nagymértékben megszabják, hogy a tanuló milyen iskolai eredményt ér el. Amikor a fiatalok házasságuk tanulmányi eredményét vizsgáltuk, akkor ezeket a szempontokat is figyelembe vettük. A vizsgálatunkat kiegészítettük intelligencia-vizsgálattal is. A Raven-teszt segítségével mért eredmények nagyon alacsonyak a szokásos 66 %-os átlag-övezetbe tartozás helyett a fiataloknak csak 50 %-a esett ebbe az övezetbe, a többi ennél gyengébb teljesítményt mutatott. Egyetlen vizsgálatra került fiatal

eredménye sem esett az átlagövezet fölé.

A személyiség nagyon fontos összetevője a jellem. Az egész ember magatartásának és viszonyulásainak meghatározott stílusa. A jellem egymással összefüggő sajátos rendszerében a központi helyet az erkölcsi meggyőződés, beállítódások, szokások foglalják el. A hétköznapi gyakorlat a magatartás meghatározásánál elsősorban az erkölcsi vonásokat emeli ki az akarat mellett.

Tudjuk, hogy az erkölcsi ítéletek fejlettsége nem szabja meg egyértelműen a magatartást, de befolyásolja azt és az erkölcsi meggyőződés nélkülözhetetlen feltétele az erkölcsi fogalmak megfelelő szintű ismerete.

A felmérésnél a vizsgált fiataalkorúak erkölcsi fogalmi és normaismeretét az erkölcsi ítélő- és értékelőképességét vizsgáltuk elsősorban. A konkrét erkölcsi szituációk megítélése, erkölcsileg problémás helyzetek esetén való állásfoglalás, az értékrend alakulása adta a vizsgálati anyag alapját. Az értékrend az erkölcsi fogalmak és ítéletek fejlődését is vizsgálat alá vettem, ezért bontottam le korcsoportonként is a megvizsgáltak válaszait. A 3 korcsoport eredményeit összehasonlítottam, a korcsoportokat 15-17 évesek 17-18 és 18-19 évesek alkották.

Iskolázottságát és környezeti háttérét tekintve a két első korcsoport heterogén összetételű és főleg nega-

tív környezeti tényezők dominanciájával találkozunk. A harmadik korcsoport iskolázottság szempontjából homogén összetételű és rendezett körülményeivel a pozitív pólust képviseli, tagjai elsőéves tanárjelöltek. Értékelésnél ezeket a szempontokat figyelembe vettem. A kérdésekre adott válaszok értékelésénél a következő összefüggéseket tapasztaltam a fiatalok házasságánál, akik negatív körülmények között élnek a szolidaritási próba vizsgálatánál a felnőtt szolidaritás dominált, és amint ez várható volt az életkorral emelkedett a felnőtt szolidaritási arány. A jelenleg is iskolás szituációban élő főiskolai hallgatóknál a társ-szolidaritás van túlsúlyban és a fiatalokhoz viszonyítva 2,24 %-ról 33,33 %-ra emelkedik ez a választás. A főiskolai hallgatók a helyes normát ismerik, de a viselkedésüket nem az erkölcsi fogalmak fejlettségi szintje szabja meg, hanem a körülményeik.

A hazugság fogalmának ismerete és helyes megítélése az életkor függvénye. Az életkorral arányosan nő a helyes válaszok száma. A 17-18 évesek és a 18-19 évesek közötti ugrásszerű emelkedés nemcsak az életkorral, hanem az értelmi tényezőkkel is összefügg. Az iskolázottság és az értelmi tényezők hatása ennél a kérdésnél is jól érzékelhető.

A szándék és a következmény értékelését vizsgáltam az V. kérdésnél. Az életkor emelkedésének itt is pozitív befolyása van. Az első és második korcsoport között is lényeges emelkedés mutatható ki és tovább nő a helyes válaszok aránya a főiskolai hallgatóknál is. A hazugság fogalmánál egy-egy cselekvés értékének megítélésénél az életkor nagyon döntő tényező, ezt vizsgálataim is igazolták.

Az igazság fogalmának megítélésénél az életkor nem hatott pozitív tényezőként. Az első két korcsoportnál életkor szerinti visszaesést, a harmadiknál már emelkedést tapasztaltam. Az emelkedés nem volt az elvárt mértékű. A válaszokat itt is elsősorban a konkrét élethelyzet határozza meg és a normák ismerete nem szabja meg a cselekvést. A negyedik kérdésnél az értékrend alakulását vizsgáltam és az értékelésnél alacsonyabb szintűnek tekintettem azokat a válaszokat, amelyek anyagi szükségletből fakadnak. A nyugodt otthon igénye, amely több forrásból táplálkozik, minden korcsoportnál magas arányban szerepel. A hivatás, a műveltség igénye már nagy eltolódásokat mutat és az idősebb korcsoportok esetén gyakrabban szerepel első helyen.

Legnagyobb eltérések a VI. kérdésre adott válaszoknál jelentkeztek, a szexuális magatartás megítélésénél. Ebből a szempontból a fiatalok házasulandóink speciális

helyzetben vannak. Válaszaik nem tükrözik azt az érzelmi érettséget, amit adott helyzetben tőlük elvárnánk. Különösen meglepő volt mind a három korcsoportnál a konformista válaszok magas aránya, amely szexuálerkölcsei nevelésünk hiányosságára hívja fel a figyelmet.

A régi hagyományok hatása nagyon erős, különösen ha az erkölcsi magatartást a női szerep szempontjából itéli meg. A válaszokból kiderül, hogy szexuáletikai szempontból ma is más mércét alkalmaznak a férfiak viselkedésének megítélésénél. A szabad választás, a döntés a férfi joga, ez a fiatalabb korosztály válaszaiban tükröződik elsősorban és az is, hogy a lányoktól azt várják, hogy álljon félre. A főiskolai hallgatók megfelelő válaszaik ennél a kérdésnél ugrásszerű emelkedést mutatnak, ami szintén arra enged következtetni, hogy az értelmi tényezők az iskolázottság segíti a helyes megítélést és a konformizmus legyőzését.

A vizsgálatokból kiderül, hogy az erkölcsi fogalmak és ítéletek fejlettségében milyen döntő szerepe van annak a környezetnek, ahol a vizsgált személy él, ahol nap-mint nap állást kell foglalnia, bizonyos viselkedési módokat meg kell ítélnie és kritikus helyzetekben döntenie kell. Ezen a tényezőn kívül fontos befolyásoló erő az értelmi szint és az életkor is. A vizsgált fiatalok házasulandók esetében mind a három tényező az át-

lagnál alacsonyabb szintű. Ebből természetesen következik, hogy felnőtt személyiségnek megfelelő felelősségvállalást, életvezetést csak nagyon ritka esetben várhatunk el tőlük. Az ebből adódó társadalmi következményekkel számolni kell. A társadalmi következmények nemcsak ezeknek a fiataloknak, de a későbbi generációknak a sorsát is megszabják, ezért nagyon fontos széleskörben tudatosítani, hogy felnőtt szintű felelősségvállalás csak felnőtt életkorban várható el. A serdülés időszaka nem az egész életre szóló döntések és felelősségvállalások időszaka.

A felnőtt társadalomnak kell megoldani, hogy ebben az életkorban ne szülessenek ilyen életre szóló meggondolatlan lépések, amelyek későbbi generációk sorsát veszélyeztetik.

V.

BIBLIOGRÁFIA

I R O D A L O M

- 1./ Aszódi Imre 1965 A szexuális nevelés egyes problémái egy nőgyógyászati szakrendelés tükrében.
/Egészségügyi felvilágosítás 3.sz. 115-120./

- 2./ Ágoston György 1962 A kommunista erkölcs tartalma és az erkölcsi nevelés feladatai

- 3./ Bábosik István 1966 Az erkölcsi tudatosság hatása a magatartásra a serdülés időszakában.
/Tankönyvkiadó Bp. 134./

- 4./ Bábosik István 1973 Az erkölcsi tudatosság és magatartás kapcsolata 12-14 éves tanulóknál.
/Pedagógiai Szemle 2.sz. 167-172./

- 5./ Bácskai Józsefné Fiatalkorúak terhessége, Timár Andrásné 1972 mint házassági indíték.
/Pedagógiai Szemle 7-8.sz. 693-701/

- 6./ Bánki Mihály 1971 Beszélgetések fiatalkorú leányokkal.
/Egészségügyi felvilágosítás 2.sz. 73-74./

- 7./ Bárkán György 1972 A tárgyi és társadalmi környezetre irányuló elvárások szerepe az igény szint szerkezetében.
/Magyar Pszichológiai Szemle XXIX. 5.sz. 50-61./

- 8./ Barmann Rolf 1967 Ifjúság és szerelem
/Kossuth Kiadó Bp./
- 9./ L.I. Bozsavics 1959 Az ismeretek és szokások
szerepe a tanulók személyi-
ségének kialakulásában .
A tanulók személyisége és
gondolkodása.
/K.P.T.I. 74-75/
- 10./ J.K. Brierley 1973 Biológiai és társadalmi
válság .
/Gondolat Bp. 297./
- 11./ D.B. Bramley 1972 Az emberi öregedés pszicho-
lógiája
/Gondolat K. Bp. 425/
- 12./ Buda Béla 1972 A szexualitás modern elmé-
lete.
/Tankönyvkiadó Bp. 249/
- 13./ G.Clauss - H. Hiëbsch 1964 Gyermekpszichológia
/Akadémia Kiadó Bp./
- 14./ Cser János 1959 Az erkölcsi tulajdonságokat
jelentő fogalmak 10-14 éves
korban.
/Pszichológiai Tanulmányok II.
155-174/.
- 15./ Cser János 1968 10-14 éves tanulók erkölcsi
fogalmainak vizsgálata.
/Pszichológiai Tanulmányok
III. 149-161/
- 16./ Cser János 1962 Erkölcsi meghatározások megér-
tése 10-18 éves korban.
/Pszichológiai Tanulmányok
IV. 99-118/

17. / Csiky Ottó 1965 A modern házasság problémái.
/Közgazdasági és Jogi Kiadó
Bp. 224/
- 18./ Dobos László 1973 Fiuk, lányok együtt az osztályban.
/Tankönyvkiadó Bp. 165/
- 19./ Donát Blanka 1964 Az értékek motiváló szerepe a lányok pubertáskori és posztpubertáskori személyiség fejlődésében.
/Pszichológiai Tanulmányok VI. L. 99-117/
- 20./ Duró Lajos 1972 A személyiség erkölcsi tulajdonságainak és interperszonális kapcsolatainak néhány összefüggése.
/Magyar Pszichológiai Szemle XXIX. 2.sz. 211-217/
- 21./ Duró-Kelemen-Rádnai 1965 Fejlődés és neveléslélektan.
/Egyetemi jegyzet.
Tankönyvkiadó Bp./
- 22./ Ferge Zsuzsa 1969 Társadalmunk rétegződése.
Elvek és tények.
/Közgazdasági és Jogi K. Bp. /
- 23./ Fischer Ernst 1964 A fiatal nemzedék problémái
/Gondolat K. Bp./
- 24./ Füstí Molnár 1971 Az értelem szerepe az egészségnevelésben.
Sándor /Egészségügyi felvilágosítás 1.sz. 8-11/
- 25./ Garai László 1969 Személyiségdinamika és társadalmi lét.
/Akadémia Kiadó Bp./

- 26./ Gábor Pál 1971 Szexuális felvilágosító előadások tapasztalatai iskolás lányok között.
/Eü. felvilágosítás 1. sz.
26-28./
- 27./ Gács Ferenc 1968 Az ifjúság egészségnevelésének feladatai és problémái a fővárosban.
/Eü. felvilágosítás 4.sz.
165-169/
- 28./ Gáspárné Zauner
Éva szerk. 1970 A főiskolai ifjúság.
/Pszichológiai Tanulmányok Bp./
- 29./ Gegesi Kiss Pl - 1965 Személyiségzavarok gyermek-
Liebermann L. korban.
/Akadémiai Kiadó Bp./
- 30./ György Julia 1967 Az antiszociális személyiség .
/Medicina Kiadó Bp./
- 31./ György Julia 1973 A nehezen nevelhető gyermek.
/Medicina Kiadó Bp. 192./
- 32./ Haraszti István 1968. A nemi élet kérdései.
/Gondolat Kiadó Bp. /
- 33./ Harsányi István 1971 Az iskolai nevelés pszichológus szemmel.
/Tankönyvkiadó Bp./
- 34./ Havas Ottóné szerk. Serdülőkről.
1970. /Tankönyvkiadó Bp./

- 35./ Illés Lajosné szerk. 1968 Akceleráció és szexuális
Illés Lajosné 1968 nevelés .
/Tankönyvkiadó Bp. 71-80.
Szexuális nevelés világszerte.
/Köznevelés 10.sz./
- 36./ Juhász Ferenc 1971 Az egészségre nevelés sze-
repe és helye a pedagógia
rendszerében.
/Eü. felvilágosítás 4 sz.
263-267/
- 37./ Károlyi István 1970 Nemi élet, nemi erkölcs, ne-
mi betegségek.
/Medicina Bp. 177-178 o./
- 38./ Kelemen László 1968 A pedagógiai pszichológia
alapkérdései.
/Tankönyvkiadó Bp./
- 39./ I.SZ, Kon 1969 Az én a társadalomban.
/Kossuth K. Bp. 89-95,-112.o./
- 40./ A.G. Kovaljov 1972 Személyiséglélektan
/Tankönyvkiadó Bp. 67-70,
356./
- 41./ Kovács András 1968 Feladataink az anyavédelem
területén.
/Népegészségügy 5 sz. 263-
-267./
- 42./ Körmeny István 1969 A perinatalis prevenció
feladatai a gyermek és if-
juságvédelemben.
/Eü. felvilágosítás 3.sz.
105-110./
- 43./ Kun Miklós - 1972 Az intelligencia mérése
Szegedi Márton /Akadémia Kiadó Bp. 15,
44-47./

- 44./ Lócsei Pál szerk. 1971 Család és házasság a mai magyar társadalomban /Közgazdasági és Jogi K. Bp. 169-198/
- 45./ Marx-Engels 1960 Marx-Engels művei III. kötet. /Kossuth K. Bp. 432-433/
- 46./ Magyar Közlöny 1974 A házasságról a családról és a gyámságról szóló 1952 évi IV. Törvény módosításáról és egységes szövegéről. /Magyar Közlöny 1974. május 14.sz./
- 47./ Mérei Ferenc 1971. Közösségek rejtett hálózata /Közgazdasági és Jogi K.Bp./
- 48./ Mérei F. - Binet Á. 1970 Gyermeklélektan /Gondolat K. Bp./
- 49./ Molnár Zoltán szerk. Akceleráció és nevelés A TIT IX. Szegedi Pedagógiai Nyári Egyetemén elhangzott előadások.
- 50./ Nagy Jánosné 1971 Követelmények és eredmények az erkölcsi nevelésben. /Pedagógiai Szemle 78.sz. 636-647/
- 51./ Nagy Jánosné 1970 A 14 éves tanulók erkölcsi ítéleteinek sajátosságai. /Pedagógiai Szemle 2. sz. 112-122./
- 52./ Pázmányi János 1971. Hegedüs Tibor Házasságon kívüli terhesség és szülések orvosi problémái. /Orvosi Hetilap 31.sz. 1823-1828/

- 53./ J.Piaget 1935 A gyermek erkölcsi eszméinek fejlődése .
/Néptanítók lapja 2.sz. 67. o./
- 54./ Popper Péter 1970 A kriminális személyiségzavarok kialakulása.
/Akadémiai K. Bp.: 68-69, 127-135./
- 55./ Radnai Béla 1964 Az ifjukur lélektana
/Zrinyi K. Bp./
- 56./ Rózsa Artur 1969 Az akceleráció urbanizációs vonatkozásai.
/Népegészségügy 2sz. 86-91/
- 57./ Sz.L.Rubinstein 1964 Az általános pszichológia alapjai I-II.
/Akadémia K. Bp. 782-956./
- 58./ Sz.L. Rubinstein 1967 Lét és Tudat
/Kossuth K. Bp. /
- 59./ Sz.L. Rubinstein 1955 Voproszi pszichológiai
/1. sz. 16.o./
- 60./ D. Rogers 1970 Az ifjukur lélektana
/A Főiskolai Ifjúsági Társ. 84-87./
- 61./ Sárkány Jenő 1970 Az újszülötthalálozás néhány biológiai és társadalmi vonatkozásáról
/Egészségügyi Felvilágosítás 4. sz. 145-152./
- 62./ Székely Lajos 1970 Vizsgálatok a tanulóifjúság eszményképéről önvallomások alapján.
Szabó Pál
/Eü. Felvilágosítás 6.sz. 254-261/.

- 63./ Székely Lajos 1968 Az egészségnevelés helyzete az iskolában
/Pedagógiai Szemle 7-8.sz. 619-631/
- 64./ Szilágyi Vilmos 1973 Bevezetés a szexuálpedagógiába .
/Tankönyvkiadó Bp. 27-32/
- 65./ Timár Andrásné 1968 Fiatalok házasságai.
Bácskai Józsefné /Pedagógiai Szemle 1.sz. 29-40/
- 66./ Várbiro Béla 1971 Adatok a koraszülöttség egészségügyi és társadalmi hatásaihoz.
/Orvosi Hetilap 35. sz. 2071-2076./
- 67./ W.Vier 1963 Az erkölcsi ítéletek lélektani elemzése.
/Pedagógia 6.sz. 531-542./
- 68./ 1972 Magyar statisztikai évkönyv.
/Statisztikai K. Bp. 1972/

